

למרחב – גלגולו של עיתון בין פילוג לאיחוד

אורלי צרפתי

”מפלגה ללא עיתון יומי היא מפלגה אילמת”.
(שבתאי דניאל, עורך הצופה)

הקדמה

אחד ממאפייניה הבולטים של העיתונות העברית בארץ-ישראל בתקופת המנדט הבריטי הוא היותה עיתונות אידיאולוגית המזוהה עם זרם פוליטי או מפלגה. עד כמה ייחסו חשיבות לעיתון-ביטאון תעיד העובדה, שכבר בסוף שנות השלושים ראו אור חמישה עיתוני בוקר בעברית, שנתנו ביטוי למגוון החוגים ביישוב היהודי. ארבעה מתוכם היו ביטאונים מפלגתיים: דבר – שהיה ביטאון הסתדרות העובדים ובפועל ייצג את מפא”י; הצופה – עיתונה של תנועת המזרחי; המשקיף – של התנועה הרוויזיוניסטית והבוקר – של מפלגת הציונים הכלליים. העיתון החמישי הארץ היה עיתון פרטי שנתן ביטוי לחוגי המרכז. לדבר, הארץ והבוקר היו גם מוספי צהריים שהשלימו את מספר היומונים העבריים לשמונה.¹

לעיתונות המפלגתית היה תפקיד חשוב בעיצוב השיח הציבורי. “כל מפלגה ראתה חובה ראשונה לעצמה להקים לה עיתון משלה, מאחר שנראה היה לה, שאך באמצעותו של ביטאון כזה יהא בידה להילחם באופן יעיל על השקפותיה ולרכוש לה מספר מרובה של מצדדים.”² וולפגוזן טוען, כי ייסוד עיתון נחשב כמבסס את אחיזתה של המפלגה בנוף הפוליטי והאידיאולוגי.³ גם התפיסה המקצועית של מרבית העיתונאים בתקופת “המדינה שבדרך” הייתה פועל יוצא מתחושת השליחות שלהם ותרמה לאפיון העיתונות כעיתונות מגויסת.⁴ ההסכמה המשותפת של ההנהגה הפוליטית על הוצאתו של עיתון מפלגתי, כמו גם מידת מעורבותם של המנהיגים הפוליטיים בעריכת העיתון, מלמדת על מידת החשיבות שהוענקה לעיתון. בין תפקידי הנוספים של העיתון נוכל למנות: תרומה לסוציאליזציה פוליטית; תרומה לאינטגרציה ולסולידאריות פנים-מפלגתית; אמצעי להעברת אינפורמציה בין ההנהגה לחברי המפלגה ולהיפך (פרי טוען, שהעיתונות המפלגתית שירתה יותר את האליטה הפוליטית מאשר את הקוראים);⁵ הסברה (תעמולה) אידיאולוגית, חינוך רעיוני וכן גיוס תומכים ואוהדים למפלגה.⁶

עיתון מפלגתי מעצם הגדרתו משמש ביטאון של המפלגה ומטרתו להיות שופר לעמדותיה ולתפיסתה האידיאולוגית. אשר על כן, פילוגים ואיחודים פוליטיים, בין אם התרחשו על רקע רעיוני או אישי, היוו

לעיתים גורם להוצאתם לאור של עיתונים חדשים ולסגירתם ואיחודם של עיתונים קיימים.⁷

בסוף שנות החמישים הופיעו עשרים וששה ימונים, רוב העיתונים בעברית היו עיתונים מפלגתיים. במהלך שנות השישים החלה מסתמנת מגמת היחלשות של העיתונות המפלגתית בד בבד עם התחזקות המסחרית (‘עיתונות בלתי תלויה’/‘עצמאית’ – כפי שנהוג היה אז לכנותה).⁸

בגיליון האחרון של חרות שנסגר בשנת 1965 התייחס מנחם בגין למגמות השינוי בעיתונות: “לאחרונה נשמעו טענות נגד עצם המוסד של ביטאונים מפלגתיים, לאו דווקא משום שגירעוניים הם – כולם כאלה אך יש מי שיש לו מאין למלא את החסר (הכוונה לעיתונים של המפלגות הסוציאליסטיות, א”צ) – אלא משום שהם נושאים את דבר המפלגה. מוטב, אומרים לנו, כי תהיה בישראל עיתונות בלתי מפלגתית בלבד... אינני סובר כי טענות והשגות אלו נכונות וצודקות, לכל זרם מדיני רציני דרוש כלי מבטא שישא רעיונותיו.” בגין ממשיך ומסתמך לחיזוק עמדתו על נחום סוקולוב. “בימי נעורי שמעתי את נחום סוקולוב ממשיל ואומר: עיתון למפלגה הוא כפּה לאדם. יש במשל זה חוכמת חיים רבה. וכפי שאנשים שונים המבטאים דעותיהם בלשונם, מעשירים את דעת הבריות, כן גם עיתונים המביאים דעות פוליטיות שונות, מגוונים את החיים במדינה חופשית... ביטאונה של האופוזיציה הנו לא רק חשוב לה להפצת רעיונותיה ולהסברת עמדותיה, אלא הוא גם חיוני לקיומו של ביטוי חופשי – חופשי מהשפעה זו או אחרת של הרשות.”⁹

העיתונאים שבית גידולם היה העיתונים המפלגתיים חששו מהשפעות התהליך.

בסימפוזיון של עורכי עיתונים שנערך בשנת 1965 הועמדה במרכז הדיון השאלה – “האם תפקידו של העיתון הוא לספק אינפורמציה ותו לא, או שמוטלת עליו גם שליחות חינוכית. היכול הוא להסתפק בתיאור החברה שבתוכה הוא פועל, או שמא הוא שותף להתוותית דרכה וממילא אחראי גם למהותה?”¹⁰

משה ז’ק (מזכיר מערכת מעריב) החזיק אז בְּדעה שלעיתון יש שליחות ציבורית: “המילה הכתובה בסוף המאה ה-19 והתחלת המאה

עד תום. כך למשל, במעשה לוליינות פוליטי, מפ"ם כמפלגה קיבלה את הצעת החלוקה, אולם השומר הצעיר המשיך לתמוך בכינון שתי מדינות, ערבית ויהודית, זו לצד זו, בעוד אנשי אחדות העבודה המשיכו להחזיק בתפיסה מקסימליסטית של ארץ-ישראל השלמה.

כן הוחלט כי **משמר**, שהיה ביטאון השומר הצעיר, יהיה מעתה עיתונה של מפ"ם וייקרא – **על המשמר**.²¹

ניסיון המציאות מלמד, כי על אף האיחוד, שתי החטיבות המשיכו לשמור על זהותן הנפרדת מבחינה אידיאולוגית וארגונית. העובדה, כי אנשי אחדות העבודה היו במיעוט ולא מוקמו בעמדות השפעה במפלגה המאוחדת, הייתה מכריעה הן בנוגע לפעילות המפלגה בנושאים שנויים במחלוקת שעמדו על סדר יומה והן בסוגיית עתידה הפוליטי.

ההבדלים ביחסי הכוחות בין החטיבות באו לידי ביטוי גם במידת השליטה בעיתון המפלגה **על המשמר**. למעשה, היו אלה מנהיגי השומר הצעיר, ובראשם משה סנה,²² שהכתיבו את הקו האידיאולוגי של העיתון, שלא עלה תמיד בקנה אחד עם עמדת אנשי אחדות העבודה. סנה, שהיה כותב המאמרים המרכזי עד להרחקתו מהתנועה בשל עמדותיו במשפט פראג ובמשפטי הרופאים, תמך באופן נחרץ בהשתלבות בגוש הקומוניסטי.

"צנוורה רעיונית היא מהותית לעיתונות מפלגתית, ככל שהמפלגה דוקטרינרית יותר כך מופעלת על העיתון שלה צנוורה חריפה יותר".²³ ואכן, במפ"ם **ובעל המשמר** שלטה דעת הזרם המרכזי במפלגה תוך מניעת דיאלוג עם עמדת המיעוט. מעל דפי העיתון לא התנהל כלל ויכוח בין העמדות השונות. כך היה העיתון כלי בידי ההנהגה להשתק את האופוזיציה בתוך המפלגה פנימה.²⁴

כפועל יוצא ממדיניות זו מאמרים של אנשי אחדות העבודה צונזרו לעתים קרובות על ידי מערכת העיתון.

אנשי אחדות העבודה שעמלו כל העת על שמירת זהותם כחטיבה רעיונית עצמאית חששו ככל שחלף הזמן, כי מה שנתפס בעיניהם ככלי ההשפעה החשוב ביותר בעיצוב דעת הקהל – העיתון – נשמט מתחת לידם בשל הצנוורה האידיאולוגית שמפעיל השומר הצעיר. מיותר לציין, כי מצב זה פגע קשות בתחושת השותפות והאחדות.

המשבר בין שתי החטיבות איים להתפרץ בכל עוזו כאשר גם מאמריו של יצחק טבנקין, מנהיגה האידיאולוגי הנערץ של תנועת הקיבוץ המאוחד, צונזרו ואף נפסלו לפרסום על-ידי אנשי השומר הצעיר. על מערכת היחסים העכורה במערכת **על המשמר** מעידה כוונתם החוזרת ונשנית של נציגי אחה"ע לפרוש.²⁵

הקמת 'סיעת החזית' לליכוד בתוך חטיבת השומר הצעיר במפ"ם על-ידי יערי וחזון²⁶ כשנה לאחר האיחוד, העצימה את כוחו של השומר הצעיר בתוך מפ"ם,²⁷ והתפרשה על-ידי אחה"ע כמהלך שנועד לפגוע בה. למרות זאת, לא היה לאל ידה לפעול באופן נחרץ כנגד שינוי יחסי הכוחות במפלגה, שכן, תנועת הקיבוץ המאוחד עמדה מזה זמן על סף של משבר פנימי קשה שאכן לא בושש להתפרץ בשנת 1951, עם הפילוג שהתרחש בקיבוציה.

המאבק על חופש הביטוי

במהלך שנת 1954 נראה היה באחדות העבודה, כי הפילוג ממפ"ם הוא בלתי נמנע. בעוד מאיר יערי ומנהיגים נוספים המזוהים עם

ה-20 הייתה גורם בעל משקל. ואני מדבר לא רק על העיתונות אלא גם על הספרות... העיתונות בארץ-ישראל הייתה במשך תקופה ארוכה נושאה

של אידיאה מרכזית שסביבה התלכדו טובי הכוחות בעם. כשקמה המדינה נוצר חלל מסוים בחברה הישראלית. לא נוצרו אידיאות חדשות וגם העיתונות לא הצליחה לחדש שום דבר בתחום הרעיוני... שליחותה של העיתונות היא בתרומתה לבניין העם לא רק לבניין מדינה אלא לבניין עם, לבניין חברה..."¹¹

הרצל רוזנבלום, (עורך **ידיעות אחרונות** 1948-1986), סבר "שהעיתון המפלגתי איננו עיתון בכל מאת האחוזים, כי העיתון צריך לשקף את דעת הקהל, את מה שהקהל חושב, והעיתון המפלגתי משקף את מה שהמפלגה חושבת... עיתון בלתי מפלגתי הוא עיתון המביע בצדק או שלא בצדק, את מה שנראה לו כדעה המשקפת את האינטרס הציבורי. עיתון מפלגתי מדבר בשם המפלגה ואצלו אינטרס המפלגה הוא מעל לאינטרס הכלל, ממילא הוא עיתון שזכותו לייצג משהו מחוץ לאינטרס המפלגה שלו מוגבלת".¹²

מאמר זה מבקש לבחון את דרכו של עיתון **למרחב** – עיתונה של מפלגת "אחדות העבודה – פועלי ציון" המזוהה עם תנועת הקיבוץ המאוחד. נסיבות הוצאתו לאור של העיתון נסבו סביב המאבק הפנים-מפלגתי על חופש הביטוי בעיתון **על המשמר** ומבטאות את מידת החשיבות שייחסה ההנהגה הפוליטית לבמה עצמאית. "חיו" ו"מותו" של העיתון משקפים כיצד שינויים במפה הפוליטית – איחודים ופילוגים – תרמו לעיצוב מפת העיתונות המפלגתית.¹³

בין פילוג לאיחוד

בשנת 1944 פרשה ממפא"י סיעה ב' בראשות יצחק טבנקין,¹⁴ על רקע החלטת ועידת כפר ויתקין¹⁵ שאסרה קיום סיעות בתוך המפלגה, והקימה מפלגה חדשה שנקראה "התנועה לאחדות העבודה". שנתיים מאוחר יותר היא התאחדה עם מפלגת "פועלי ציון שמאל".¹⁶ "אחדות העבודה – פועלי ציון" (להלן: אחדות העבודה /אחה"ע). הקיבוץ המאוחד¹⁷ היה מוקד הכוח האידיאולוגי, הפוליטי והכלכלי שעליו נסמכה המפלגה.

ניתן להגדיר את אחדות העבודה כתנועה סוציאליסטית רדיקלית בעלת קו אקטיביסטי בטחוני.¹⁸ במישור המדיני היא החזיקה ברעיון ארץ-ישראל השלמה והתנגדה לכל הצעה לחלוקת הארץ או לכינון מדינה דו-לאומית. פתרון הסכסוך הערבי-יהודי יוכרע, לשיטתה, לאחר הקמת המדינה היהודית מתוך הזדהות מעמדית משותפת של המוני הערבים והפועלים היהודים.¹⁹ כבר בשנות הארבעים מצאה עצמה מפלגת אחדות העבודה בתווך בין שתי תנועות רעיוניות – מפא"י מחד גיסא, והשומר הצעיר מאידך.

בינואר 1948, חל שינוי נוסף במפה הפוליטית ביישוב עם ייסודה של מפ"ם, פרי האיחוד בין אחדות העבודה והשומר הצעיר. מטרת האיחוד הייתה ליצור מרכז כוח פועלי שיציג אלטרנטיבה להגמוניה השלטונית של מפא"י באותה עת. התחושה בוועידת האיחוד הייתה של רוממות רוח, שהנה "נוצר כוח פוליטי חדש, המייצג את מיטב החלוצים והלוחמים, שיש לו סיכויים גדולים להשפיע על התהוות דפוסי החיים של המדינה ההולכת לקום."²⁰ המצע המשותף של המפלגה החדשה מעיד, כי חילוקי הדעות האידיאולוגיים לא גושרו

היום: לךך לך המדבריה - במרוך, מרחבי ארצנו

למרחב

ח'לאביב, יום ב' י"א כסלו תשס"ו, 6.12.54 / שנה א' ג'וליו / ח'מחר 100 פ"ו

יחסי סין-ישראל יידונו בפיקין צגיני ישראל יהגור בסין העממית מ"מ על קשירת יחסים דיפלומטיים, לאחר גנע מוקדם שקיימים ברנגון

ראש יועצת הדיפלומטיה פנמה הימית, ס' "למרחב" יובטלים, יום א' - התקיימה הרפליקה הישראלית ונודת לראשית יוגור לפיקין ובימי נדונה שית יתן גם בדיעה לכינון יחסים דיפלומטיים בין מדינת-ישראל לסין העממית... שדני יו הערב מתחילים מסמי-לם בכותרת.

צדקת הדין יאמר ששאלה בין סין וישראל האחרונה בכמה מדינות יחסיים ששיתוף-הפעולה את כניסתה לרן בדיקת יחסיים הדיפלומטיים בין שתי המדינות, והודעת לשגרירי ישראל בבייג'ינג, שיש להן תפקידים חשובים בהגשמת יחסיים דיפלומטיים בין שתי המדינות.

איוור יתפרץ יום יום יתעניינת בין סין וישראל הרק את יחסיים דיפלומטיים בין שתי המדינות, ויחסיים דיפלומטיים בין שתי המדינות, ויחסיים דיפלומטיים בין שתי המדינות.

פורמזזה תהיה רשמיית אבסיים אמריקאני (פריז) - יחסיים דיפלומטיים בין שתי המדינות, ויחסיים דיפלומטיים בין שתי המדינות, ויחסיים דיפלומטיים בין שתי המדינות.

דאלס ואידן ידונו ביחסי ישראל-ערב יוזמה אנגלית אמריקנית ל"הסדרת היחסים במזרח-התיכון"

דאלס ואידן ידונו ביחסי ישראל-ערב יוזמה אנגלית אמריקנית ל"הסדרת היחסים במזרח-התיכון" יחסיים דיפלומטיים בין שתי המדינות, ויחסיים דיפלומטיים בין שתי המדינות, ויחסיים דיפלומטיים בין שתי המדינות.

בוסלה תביעה נגד קושר נאצי יחסיים דיפלומטיים בין שתי המדינות, ויחסיים דיפלומטיים בין שתי המדינות, ויחסיים דיפלומטיים בין שתי המדינות.

עיראק מונעת מכבר מוטוים לנורמה יחסיים דיפלומטיים בין שתי המדינות, ויחסיים דיפלומטיים בין שתי המדינות, ויחסיים דיפלומטיים בין שתי המדינות.

תגברות לכוחות הבריטיים בירן יחסיים דיפלומטיים בין שתי המדינות, ויחסיים דיפלומטיים בין שתי המדינות, ויחסיים דיפלומטיים בין שתי המדינות.

חיל נפצע בירות מסתגנים יחסיים דיפלומטיים בין שתי המדינות, ויחסיים דיפלומטיים בין שתי המדינות, ויחסיים דיפלומטיים בין שתי המדינות.

הפועלים יילחמו בהקפאת השכר מכריו הכינוס המקצועי הראשון של אחרות העבודה פועלי-יון יחסיים דיפלומטיים בין שתי המדינות, ויחסיים דיפלומטיים בין שתי המדינות, ויחסיים דיפלומטיים בין שתי המדינות.

סמקת העלון יחסיים דיפלומטיים בין שתי המדינות, ויחסיים דיפלומטיים בין שתי המדינות, ויחסיים דיפלומטיים בין שתי המדינות.

אינוהאר ננד הסגר ימיעל סין יחסיים דיפלומטיים בין שתי המדינות, ויחסיים דיפלומטיים בין שתי המדינות, ויחסיים דיפלומטיים בין שתי המדינות.

שינויים כשרירות צרפת בישראל יחסיים דיפלומטיים בין שתי המדינות, ויחסיים דיפלומטיים בין שתי המדינות, ויחסיים דיפלומטיים בין שתי המדינות.

התאחדות לכדורגל בחרה את מוסקבה יחסיים דיפלומטיים בין שתי המדינות, ויחסיים דיפלומטיים בין שתי המדינות, ויחסיים דיפלומטיים בין שתי המדינות.

צ'י.ס.ר. מעייני בשיחור אורזן יחסיים דיפלומטיים בין שתי המדינות, ויחסיים דיפלומטיים בין שתי המדינות, ויחסיים דיפלומטיים בין שתי המדינות.

הגיליון הראשון, 1954 יחסיים דיפלומטיים בין שתי המדינות, ויחסיים דיפלומטיים בין שתי המדינות, ויחסיים דיפלומטיים בין שתי המדינות.

במכתב התשובה, שבוע מאוחר יותר, מהלך יערי על הגבול הדק שבין קבלת התלונה ובין הסתמכות על טענת הכרעת הרוב (שמשמעותה רוב לשה"צ, א"צ) : "הינדן קובל על פיסול שרירותי של מאמרי טבנקין, מודה אני שזאת היא פרשה כאובה. למרות שסבור אני, כי העיתון חייב לייצג את קו ההכרעות הדמוקרטיות של המפלגה, ישנן בעיות גבול עדינות שאף אני מתלבט בהן... גם על המשמר אינו מקפיד כל כך ואם ישנה הקפדה על צורה וסגנון הביטוי, הן החבר שלכם במערכת מוצא אפשרות לעצמו לשמור על גוון ועל גישתו המיוחדת".³²

ביטוי נאמן לרוח הזמן ולחשיבות שייחסה ההנהגה הפוליטית לעיתון, נמצא בהחלטה להעמיד למבחן את איחוד מפ"ם דווקא בשאלת הוצאת עיתון חדש. ההנמקות לפילוג באחדות העבודה, הגם שנשמכו על מחלוקות אידיאיות ופוליטיות בשורה ארוכה של נושאים ובשל יחסי הכוחות הבלתי-מאוזנים במפלגה, לא חסרו גם מוטיבציות אישיות של חברי הנהגה. הבולט בין המנהיגים שהיה נחוש להוביל לפילוג היה יגאל אלון,³³ שאף החל לערוך הכנות מעשיות.

'החזית' זכו לבמה חופשית בעיתון על המשמר, צונזרו פרסומי אחדות העבודה ובעיקר מאמריו של טבנקין. על פי רוב, על המשמר לא אפשר ביטוי חופשי לעמדות המיעוט במפלגה בנושאים שנויים במחלוקת, עמדת הרוב הייתה העמדה היחידה שקיבלה ביטוי.²⁸

מצב מפלה זה בעל המשמר הטריד עד מאוד את בכירי אהה"ע. במכתב שכתב ישראל גלילי ליצחק בן אהרון²⁹ הוא מכה על חטא ההתעלמות: "כששמעתי על הסירוב להביא (בעיתון) את דברי גזול (כינוי של טבנקין - א"צ)... הרגשתי את דמי מתפרץ ללחי כי גם ידי הייתה במעל. לאמור, לא קידשנו מלחמה; לא הבנו כי בית מדרש אשר שופרו של גזול אינו יכול לתקוע בו בכל צלילותו ובכל צרידותו - אינו יכול להיות לנו בית מדרש שלנו".³⁰

המחאה מתקדמת צעד אחד קדימה כאשר בחודש מאי מודיע יצחק בן אהרון ליערי על התפטרותו מחברות בוועדה המרכזת ומהריכוז המדיני, ומוחה בין השאר על "פיסול שרירותי של מאמר יצחק טבנקין בעל המשמר".³¹

דבר ולמרחב מתאחדים, 1971

להדרכה. הוא לא נועד לפולמוס אולם לא ימנע מוויכוח. הוא יתרום לתרומתו לאחדותה של מפלגת הפועלים המאוחדת ולליכודו של מעמד הפועלים לא בדרך של אדם והתבטלות, אלא תוך זקיפות קומה רעיונית. רבים ומגוונים יהיו מדוריו של הביטאון והם יעסקו בכל בעיות המדינה והחברה והפועל בתוכה, בענייני ביטחון פיתוח הארץ וכלכלתה. החברים והקוראים מתבקשים לקחת חלק פעיל בהפצת הביטאון ובהשתתפות בו."

בין הכותבים בגיליון הראשון נמצא את יצחק טבנקין במאמר "ארץ ישראל עברית"; יגאל אלון, בני מרשק, יצחק שדה וישראל גלילי כתבו לציון שלוש עשרה שנים לייסוד הפלמ"ח.

משה כרמל³⁷ פרסם מכתב מפרס המתאר את חגיגות העשור לשחרור צרפת מידי הגרמנים, אגב דיון באירועים שהסעירו את צרפת באותה עת.

על רקע המתיחות הפוליטית בתוך מפ"ם, חבלי לידתו של העיתון לוו בדיונים סוערים בתוך מפ"ם. לקראת הופעת הגיליון השלישי מפרסם העיתון מאמר המגנה את הוצאת העיתון.

גם בתנועת הקיבוץ המאוחד נערכו דיונים בנוגע להוצאת העיתון. אחדות העבודה ביקשה שלא להצטייר בציבור כמפלגה פלגנית ומעוררת מחלוקת, ומשום כך ניסתה לתמרן את השומר הצעיר להכריז על הפילוג, או למצער, להצטייר כמי שהפילוג נכפה עליה. ואכן נראה כי הדבר צלח בידה. עם הוצאת הגיליון הראשון של **למרחב** איימה ה'חזית' בנקיטת אמצעים משפטיים אם לא תיפסק הוצאת העיתון. כצפוי, המגעים שנערכו בין החטיבות בניסיון למצוא מוצא למצב החדש שיניח את דעתן, לא נשאו פרי. מועצת הקיבוץ המאוחד שהתכנסה בראשית חודש יולי, תמכה בהוצאת העיתון ואילו במועצת מפ"ם³⁸ שכונסה התקבלה הצעת ה'חזית' הקוראת להפסיק את הוצאת העיתון.³⁸

על המשמר דיווח בעמודו הראשון על כינוס המועצה בקיבוץ גבעת חיים: "מועצת הקבה"מ מאשרת את פעולת שליחיו במאבקם לחופש הביטוי". מטרת הכינוס הייתה לדון במצב המפלגה לאור הוצאת הביטאון הנפרד **למרחב**. עוד נמסר בעיתון כי "ההחלטה מאשימה את

יגאל אלון יזם הוצאת עיתון נפרד לאחדות העבודה (אולי משום שהשכיל להבין שכמי ששואף להיות ראש ממשלה הוא נזקק לעיתון שישימש לו שופר נאמן, א"צ), וכבר באפריל 1954 החלה להתגבש ביוזמתו הקמת מערכת לעיתון החדש.

משנודע לאנשי השומר הצעיר על הכוונה להוציא עיתון חטיבתי נפרד, הם פעלו נחרצות לביטול הרעיון, תוך שמירה על כוחם ושליטתם בעיתון.³⁴ בין היתר הציעו להעניק לטבנקין יחס מיוחד בעל **המשמר**. אנשי אחדות העבודה לא נענו לדרישות ולהצעות והחליטו לעמוד על דעתם ולהוציא עיתון נפרד משלהם. כך, משנולד לו עוד עיתון מפלגתי חדש עמד הפילוג המפלגתי הצפוי בשער.

למרחב – דו־שבועון

הגיליון הראשון של חטיבת 'אחדות העבודה – פועלי ציון' במפ"ם – **למרחב** – ראה אור ב־2.6.1954. בתחילה יצא כדו־שבועון ומחירו היה 175 פרוטה. הגיליון יצא בפורמט של כתב עת והחזיק 17 עמודים.

את המאמר הפרוגרמטי הראשי "עם הביטאון" כתב יצחק בן אהרון.³⁵ כבר במשפט הפתיחה הוא מבקש להפנות את העיתון החדש לקהל קוראים נרחב ככל האפשר – "פעמיים בחודש יפנה ביטאון זה אל פועלי ישראל בעיר, במושבה ובמעברה, בקיבוצים ובמושבים... קבוצת החברים האחראית לביטאון זה הם חברים למפלגת הפועלים המאוחדת מפלגת הציונות הסוציאליסטית החלוצית-מהפכנית והם מאמינים שיש עמם דבר לפועלי ישראל שהם חייבים לשאתו תוך חירות מצפונית ובקומה זקופה". לרגע נדמה עם קריאת המשפט, הטוען כי "הביטאון הזה הוא צורך התקופה..." כי הנה משמש המאמר להצדקת דרכה של אחדות העבודה, ואף יותר מכך, לבוא חשבון עם השומר הצעיר. אך בן אהרון, בתבונה פוליטית רבה, נמנע מלהפוך את המאמר הראשון במעמד מיוחד זה, למאמר התנצחות עם מפ"ם. מאמר הפתיחה החגיגי מוקדש לסקירת פעולתה של תנועת הפועלים תוך התייחסות לתוקפנות מדינות ערב ולמצבה הבינלאומי הקשה של ישראל.

על רקע הקריאה לפילוג, הוא מדגיש את הצורך באיחוד הכוחות תוך הצגת המוטו של העיתון: "ביטאונו בא להזעיק ולהילחם ולהצביע על המוצא ולהלחם לארגון הכוחות הבונים שייטלו גורלם בידם... לא בידי שמים הדבר, לא בידי משיח ולא בידי מנגנונים ושרים. יש בכוחם של הפועלים ובני הנוער, אשר ידעו את דרכם והיו נכונים למאבק ולהגשמה חלוצית, להביא את המפנה המקווה ולהוציא את המדינה ואת המפעל ל מ ר ח ב ...". רק בסוף דבריו נמצא התייחסות מרומזת לשומר הצעיר – "ולמען דרך זו נבקש חברים וידידים לתת יד, יד אמיצה ונאמנה".³⁶

במדור 'ציוני שעה' ברשימה קצרה ביותר תחת הכותרת "עם הגיליון הראשון" נמצא הד לויכוח הפוליטי-תקשורתי שהתנהל באותה עת תוך התוויית דרכו העתידית של העיתון: "התנועה המוציאה ביטאון זה, על ערכיה ומסורתה, אינה באה לביטוי מלא בביטאוניה הרשמיים של מפ"ם. משום מה נגזר עליה אדם. והן הביטוי המלא הוא זכותה וחובתה, הוא צורך לה כשם שהוא צורך למפלגת הפועלים המאוחדת כולה, והעדרו יוצר חלל ריק המדלדל את המפלגה ועוצר את תנופת מלחמתה ויצירתה. **למרחב** ישמש במה למחשבה ומכשיר

למרחב

החברים: רב מ' ל' בן-ציון טריליא - 012.1491911, דן ילין - 052.5222, משה צבי אבנר

ממחר - "למרחב" מאוחד עם "דבר"

תחת הכותרת "למרחב" תתאחד עם "דבר" את כל הכותבים והכותבות של "למרחב" ו"דבר" ויחד יתפרסמו כתבות, עמודי ביקורת, עמודי תעודות, עמודי תמונות ועמודי ספרות. המאחדים בין שני העיתונים הם: רחמי' תודה והוקרה, מוזכרות, הקיבוץ המאוחד.

לכל אנשי "למרחב"

עשאו בעול - במסירות. בכשרון ובנאמנות

רחמי' תודה והוקרה

מוזכרות

הקיבוץ המאוחד

התחדשו ההתנגשויות בין הצבא וארגוני הטרור בצפון ירדן

המחללים: צבא ירדן פתח בהגמזה על ג'רש... רבת'עמון: ארגוני הטרור הרעישו מספרים... כמה אנשים נהרגו ונמטעו

התחדשו ההתנגשויות בין הצבא וארגוני הטרור בצפון ירדן. המחללים: צבא ירדן פתח בהגמזה על ג'רש... רבת'עמון: ארגוני הטרור הרעישו מספרים... כמה אנשים נהרגו ונמטעו.

שני מטוסים נחטפו בארה"ב

שני מטוסים נחטפו בארה"ב. שני מטוסים נחטפו בארה"ב. שני מטוסים נחטפו בארה"ב.

שלוסקי ערך ביקור-חולים אצל מתרגם האפוס. עושה עור הנמור

שלוסקי ערך ביקור-חולים אצל מתרגם האפוס. עושה עור הנמור

ביירות: "סעיפים סודיים" בחוזה הטובייטי-מצרי

מוסקבה התחייבה שאם תלךח מלחמה חדשה במזה"ת תתערב לטובת מצרים

ביירות: "סעיפים סודיים" בחוזה הטובייטי-מצרי. מוסקבה התחייבה שאם תלךח מלחמה חדשה במזה"ת תתערב לטובת מצרים.

הגיליון האחרון של למרחב, 31.5.71

דעת המיעוט, הטלת אלם ציבורי וכו'. טענות אלו אינן עומדות בפני הביקורת" (הדגשה שלי, א"צ).⁴¹ העיתון נמנע מלהתייחס באופן ענייני לטענות שהועלו, שכן בירורן במוסדות המפלגה וקבלת החלטות הרוב היא-היא מהות טענתם של אנשי אחדות העבודה. הנהגת הקבה"מ החליטה לעכב למשך שלושה שבועות את הוצאת הגיליון השני של למרחב אולם לא הייתה מוכנה לבטל את הופעתו כליל.

הגיליון השני יצא לבסוף ב-16 ביוני והכיל 24 עמודים. יגאל אלון כתב את המאמר הראשי. כותבים נוספים: חיים חפר, טבנקין, זאב צור, ישראל בר יהודה ומשה ארם. באופן מפתיע, הכותבים אינם דנים במאמריהם בסוגיית הפילוג, ורק במדור 'מכתבי קוראים' ישנה התייחסות להופעת הגיליון הראשון תוך הבעת תקווה כי פועלי ישראל קיבלו בברכה את הופעת הגיליון הראשון של למרחב "רואים בו המשך של מלחמה עקבית של חברים אשר החליטו לעמוד בקומה זקופה..."⁴²

בגיליון השלישי שראה אור ב-30.6.1954 מתייחס דוד גוטספרוכט במאמרו "למען שלמות מפ"ם" למתיחות בתוך מפ"ם. "למה רגשו חברינו? על מה ולמה יצא הרוגז הגדול? איזו מטרה תנועתית נעלה משמש מסע זה של גינויים פומביים, של הוקעת חברים והחתמתם? אכן נפל דבר חמור... קבוצת חברים מראשי מייסדיה, מנאמני ביתה, הוציאה לאור שני גיליונות של כלי ביטוי בשם למרחב". הכותב מלין כי הגינוי היה עוד בטרם נבחן תוכנו של העיתון אלא רק בשל העיקרון ומסיים בקריאה לשלמות מפ"ם ואחדותה - "למען מפ"ם לא נחשה".

הקיבוץ הארצי וחבריו מ'חזית' בניצול כוח הרוב במוסדות מפ"ם כדי להשתק ולהגביל את חופש הביטוי של חברי הקיבוץ המאוחד בעל המשמר. מועצת הקיבוץ מאשרת את פעולת שליחי הקיבוץ במאבקם על מלוא חופש הביטוי והפרסום של חבריו.³⁹ דבריו של בן אהרון, שהיה מהדוברים המרכזיים בכנס, מובאים בהרחבה כמו גם דברי טבנקין. פרסום הדברים בעמודו הראשון של על המשמר, אפשר שהייתה בו מחווה כלפי חטיבת אחדות העבודה ואולי אף רמז לשינוי המגמה, ואפשר שהדברים מובאים משום שהם תומכים בפילוג ומטרת העיתון למצב את הדימוי של אנשי אחדות העבודה בתודעה הציבורית, כמחוללי הפילוג. בן אהרון קבע, שעל אף הרצון בשותפות "הבירור החופשי מוכרח להתנהל. לא יתכן שלא יהיה ביטוי מלא לכל חבר במפלגה". גם טבנקין קבע כי "לא נשלים עם היותנו חרשים אילמים במפלגה". טבנקין מגלה, כי הציע ליערי "למסור את למרחב למפלגה על בסיס שיויון" - הצעה שנדחתה.⁴⁰

על שיח החרשים שהתנהל בין החטיבות השותפות במפ"ם תעיד הכתבה הנוספת שהתפרסמה אף היא בעמוד הראשון בעל המשמר תחת הכותרת: "מאמצי מוסדות המפלגה למנוע קרע". פתיח הכתבה מציג את אחדות העבודה כמי שאינה מוכנה להתפשר: "מאמצים מרחיקי לכת נעשו בשבועות האחרונים על-ידי מוסדותיה של מפלגת מפ"ם כדי למנוע קרע ולברר את עניין חופש הבירור והוויכוח במסגרת המפלגה ואחדות הופעתה כלפי חוץ. הצעד החמור, שנעשה על ידי קבוצת חברים מחטיבת אחדות העבודה עם הוצאת עיתון חטיבתי-פוליטי נפרד, בניגוד להחלטותיה המוסמכות של המפלגה - מלווה הנמקה בדבר שלילת חופש הביטוי, השתקת

דבר, ביום הראשון לאיחוד עם למרחב, 1.6.71

בבלבול, בשבילנו זה מוות. למרחב בעיני – זה מרחב מחייה בשבילנו. בלעדיו הכרחי להתפלג. בלי למרחב הלכנו לקראת גסיסה אטית.⁴⁶ סבננין סבר גם הוא שיש להמשיך בהוצאת למרחב. משהועמד המימוש של פילוג מפ"ם בפועל על הוצאת הגיליון הרביעי של למרחב, היה זה בן אהרון שביקש להשעות את הוצאת הגיליון לא משום שסבר שיש לקבל את החלטת 'החזית' אלא משום שיש לקבל אישור רשמי של מועצת הקיבוץ. בן אהרון מיקד את ליבת העימות עם השומר הצעיר – "השאלה המרכזית בעיניהם אינה עניין הביטוי אלא עניין קבלת המרות על ידינו".⁴⁷ גם בעלונים הפנימיים של הקיבוצים נמצא ביטוי ער לוויכוח שהתנהל בסוגיית הוצאת למרחב, כשלכול היה ברור שהמשך הוצאת העיתון יחרוץ את גורל השותפות במפלגה. בעלון קיבוץ בארי כותב בוכסי תוך ניסיון להציג את אחדות העבודה כמי שנקלעה למצב זה בעל כורחה ולא כיוזמת הפילוג: "בגאווה ובשמחה קראתי את הידיעה (אף על פי שאפילו אותה לא פרסמו בעל המשמר), שהנהלת החטיבה אחדות העבודה החליטה להשעות את הוצאת למרחב למשך מספר שבועות. החלטה זו חדורה כולה רגש אחריות והיא מאשרת לנו פעם נוספת שהחרדה לשלמות המפלגה שלנו אינה רק מונופול של אלה המדקלמים עליה מבוקר עד ערב ומאשימים את זולתם בפלגנות. לא לראשונה בתולדות המפלגה אין אחדות העבודה חסה על הפרסטיז'ה שלה ומוכיחה את רצונה בשלמות המפלגה במעשה.... הפעם נעשה דבר זה בתנאים קשים במיוחד: מול אי נכונות "חזית" להידברות ולהבנה, מול התגררויות, ייאוש מהמסגרת המשותפת, הכנות מעשיות לפילוג ובעיקר – מול

למעשה, נקלעה המפלגה למצב שבו הוצאת עיתון למרחב היוותה העילה הפומבית לפילוג מפ"ם. לפיכך, ההחלטה על הוצאת הגיליון הרביעי של למרחב כמוה כהצהרה מפורשת שחתום וגמור עם ראשי אחה"ע להתפלג ממפ"ם. יש לתת את הדעת לכך, שהתרבות הפוליטית-תקשורתית באותה עת ייחסה עדיין חשיבות רבה לעיתונים המפלגתיים, כך שהוצאת למרחב הייתה צעד מתחייב מבחינת אחדות העבודה. מה עוד, שהרקע הגלוי למחלוקת ולפילוג התייחס לצנזורה על דבריהם בעיתון על המשמר. קברניטי המפלגה העריכו שלעיתון תפקיד חשוב בהכשרת דעת הקהל בקבלת המפלגה ובהשפעתו על עתידם הפוליטי ועתיד המפלגה בכלל. בהתחשב בכך שהמפלגות לא היו רק ארגון פוליטי אלא מסגרת חיים קהילתית,⁴⁸ התעצמה החשיבות של הוצאת עיתון נפרד שיתרום לביסוסה של קהילת תומכי המפלגה. כאמור, יגאל אלון היה בין אלה שהשכילו להבין היטב את ההשלכות ארוכות הטווח של הוצאת העיתון. בדיונים שהתנהלו לקראת הוצאת הגיליון הרביעי, בישיבת מזכירות הקיבוץ המאוחד שדנה בפילוג ממפ"ם גרס אלון, כי "על המשמר רוכש את מקומו בתודעת הציבור הצעיר שלנו, ציבור שלא הכיר קודם את הביטאון שלנו הקודם. בעוד שנה נשכח מאפשרות של ליכוד רעיוני של הקיבוץ. הליכוד הרעיוני שלנו בסכנה... אל נשכח שיש פריפריה פוליטית המקשיבה לדברינו. הפסקת העיתון גומרת עם הפריפריה. זאת נסיגה ללא מעצור, יראו בזאת ראשית הכניעה שלנו...".⁴⁴ ואילו זאב צור⁴⁵ החרה-החזיק אחרי אלון: "לא חשבתי שעל למרחב מתפלגת המפלגה. ליצרי אין דרך והוא מוביל את המפלגה

"מלחמתה של לאחדות העבודה", שפורסם באוקטובר 1951. האירוע הפוליטי שעמד בזיקה לשיר היה כינוס מועצת מפ"ם שבו הוחלט על הפסקת המו"מ הקואליציוני להצטרפות לממשלה, בניגוד לעמדת אחדות העבודה.⁵³ בנימה של צער הוא פותח (הציטוטים להלן בכתוב מלא):

לו היו מנהיגי "לאחדות העבודה"
למצוות הגיונם
ולעצמם בעלים
היה הגה ימינו כעת בידה
הנכונה
של ממשלת פועלים.

עם הופעת הגיליון הראשון של דו-השבועון **למרחב** עוד טרם הפילוג (2.6.1954) מצדד אלטרמן בעמדת אחה"ע, אם כי בלשון זהירה, במחלוקת שהתגלעה בינה ובין השומר הצעיר ומפליא לתאר בטורו "מלחמת למרחב" את המתח הרב ששרר בין החטיבות:

הנה שני גיליונות **למרחב** ראו אור
הגיליון השלישי בשער
יאמרו נא דברים אחדים עד עבור
הפוגת הדממה שלפני הסער.

יומיים לאחר הפילוג הרשמי התפרסם מאמר מערכת **בעל המשמר** (17.8.1954) בו נטען כי "במרחב המדיני שנוחר בין מפא"י למק"י אין מקום ליותר ממפלגה אחת, וכי בין מפא"י והשומר הצעיר אין מקום למפלגה נוספת". בתגובה כתב יגאל אלון **בלמרחב** "אם אמנם יש מקום רק למפלגה ציונית אחת שמאלה למפא"י, הרי מקום זה נועד לאחדות העבודה - פועלי ציון".⁵⁴ אלטרמן מגיב אף הוא על חילופי הדברים בטורו "מקומה של לאחדות העבודה". למקרא הדברים אין ספק למי נתונה אהדתו הגלויה, ולאחר שהוא מרעיף שבחים על אחה"ע הוא מותח ביקורת על מפ"ם:

קשה לדעת אם ברכת "ברוך הבא"
תהיה לה לרצון בראש דרכיה...
עיני **על המשמר** אורבות לה מגבה
לזקוף לחובתה את מברכיה...

עם צאת העיתון היומי מפרסם אלטרמן טור נוסף. נאור מצייין, כי אלטרמן צריך היה לכאורה לשלול את ההופעה, שכן שני העיתונים פנו לאותו ציבור קוראים.⁵⁵ אך לאור עמדתו של אלטרמן אין תימה על כך שעם צאת **למרחב** כעיתון יומי הוא מקדיש לו שיר ברכה המביע משאלה שאכן העיתון החדש יענה על ציפיות קהל קוראיו.

למרחב בקומך לצעדים ראשונים
מה יוגד לך כאן עם עלות השחר?
לו ראוי תהיה
לחברים הבונים
שאתה כלי מלאכתם ושלטם בשער.

לו שורשם לך שורש וטבע וטיב
לו גרעין מהותם – גרעינך לעומק

איי-הסיפוק וההתעלמות מתביעותיהם הצודקות של הקיבוץ המאוחד והחטיבה לאחדות העבודה לביטוי דרכם במפלגה..."⁴⁸

בסופו של דבר נפלה הכרעה והגיליון הרביעי הופיע ב-20.8.1954, לאחר הפילוג, ככתב עת מדיני. לשון הכותרת המבשרת לקוראי **על המשמר** על הפילוג מלמדת על אשר הלינו אנשי אחה"ע – "המיעוט הודיע על פרישתו ממפ"ם". הכותרת אינה טורחת אף להזכיר את שמה של השותפה מאתמול אלא רק להדגיש את עובדת היותה מיעוט (ולפיכך אולי הנזק העתיד להיגרם יהיה מזערי משום שהרוב ממשיך בדרכו, א"צ). הדיווח בגוף הכתבה מצדד בצפוי בעמדת יערי.⁴⁹ העיתון ממלא את תפקידו המיועד כאמצעי לסוציאליזציה פוליטית בשמשו במה לביטוי עמדותיהם של מנהיגי אחדות העבודה. רק כעת, יגאל אלון בא חשבון עם הנהגת השומר הצעיר ובאופן מפורש וישיר מאשים אותה בפילוג מפ"ם.

נסיבות לידתו של העיתון תרמו בוודאי לחיזוק הסולידאריות של חברי אחדות העבודה, שחשו עם הוצאת העיתון שהשתחררו מאסורים ויצאו למרחב החופשי.

המאפיין את העיתון במתכונתו זו היה אופי הכתיבה. היו אלה על-פי רוב מאמרי דעה ודיון רעיוניים שאינם מאפיינים עיתון יומי. רוב הנושאים שנידונו היו בעלי זיקה לסוגיית מעמד הפועלים, למדיניות הפנים והחוץ של ישראל, לצד מאמרים שדנו בדרכה הרעיונית של התנועה.

למרחב – עיתון יומי

בחודש נובמבר נערכו הכנות קדחתניות להוצאת **למרחב** במתכונת של עיתון יומי. בסוף החודש הודפסו שלושה גיליונות הרצה של העיתון וב-6.12.1954 ("א בכסלו תשט"ו) התוסף עוד עיתון מפלגתי למפת העיתונים המפלגתיים.⁵⁰ מחירו של העיתון עמד על 100 פרוטות. בתחילה הקיף העיתון ארבעה עמודים ביום חול וכשמונה עמודים בשבת. בהמשך נוספו לו עוד מספר עמודים.

שמו של היומון סימל את היציאה המחודשת של מפלגת אחדות העבודה למרחב הציבורי והפוליטי תוך התנתקות מאסורי הצנזורה של **על המשמר**.⁵¹ העיתון שיצא בכותרת בצבע כחול, חידוש באותה עת (למעט בימי הזיכרון), ביקש להתאפיין כעיתון ייחודי על רקע העיתונים בני תקופתו.

מעל הכותרת הראשית הופיעה כותרת גג ממוסגרת "**היום לך לך המדברה** – במדור **במרחבי ארצנו**" שבישרה על מגמתו של העיתון בכל הנוגע לחינוך לאהבה ושמירת הטבע.

עוד מופיעה בעמוד הראשון מודעה מטעם המפלגה המודיעה על קיומה של ישיבה חגיגית של מועצת המפלגה המוקדשת להופעת העיתון היומי **למרחב**.⁵²

מאמר המערכת (שאינו חתום) מציג את חזון העיתון: "עיתוננו קם לאמר דברו לעם ולתנועת הפועלים בישראל בימים כבדי אחריות... על עיתוננו הוטלה המשימה לבחון מחדש את מציאותנו... כעיתון מחנך ומעורר העומד בשער... ואכן כבד העול שנטלנו על עצמנו ורב אחריות הוא תפקידו של עיתוננו היומי...".

תגובה מעניינת להופעת העיתון פרסם המשורר נתן אלטרמן, שהיה מתומכי מפא"י ובעל "הטור השביעי" בעיתון המתחרה **דבר** (1943-1967). אהדתו הגלויה אל אחה"ע באה לביטוי כבר בשירו

לו יוכר כך, גם בקצפו של ריב, יסודם שתוכו ההתמדה והאומץ.

על אף הימים הקשים שעברו על התנועה מובעת התקווה, כי דרכה החלוצית המגשימה תהיה נר לדרכו של העיתון:

...לו יוכר גם מבעד לעב־הענן של פלגות הימים ורוחם המסוכסכת, שעיקר חשבונך – מגן ובניין ועיקר הרגלך – הטיית השכם.

הוא מסיים בברכה חמה :

אך מתוך המולת הזירה הרחבה יש מין חשק מוזר (האם פלא הוא, אחא?) לברך אותך כאן בברכת האחווה, כן, פשוט בברכת הצלחה ונחת... שיהיו החותמים מרובים והיה גלגל עליהם ודגלם עליך, שתרחב היריעה, שתמעט השגיאה, שתהיה לרצון מראשך עד שולך.

שיישר צעדך, שיהיה גיליוןך סולל דרך הנגבה, הימה, ההרה, שתשרה (בהחלט!) השמחה במעונך, יען מה מעונך? האומה והארץ.

שזמננו כך יסופר ויושר בכל דף, מעמוד החיצון עד תוספת, על כוחו, חרישו ויבולו... כל השאר כבר שייך למלאכה השוטפת.

ברכתו הכנה והנרחבת של אלתרמן אינה עולה בקנה אחד עם עמדתו המסויגת של **דבר** ביחס להוצאת **למרחב**. הוצאת עיתון נוסף המתחרה על אותו ציבור קוראים פוטנציאלי אינה מתקבלת בברכה. בנוסף לכך, עיתון **דבר** אף כי היה עיתון ההסתדרות ביטא בפועל את עמדת הנהגת מפא"י שנטרה לאחדות העבודה על הפילוג (1944). הנוסח המקוצר מאוד מודיע על הוצאת העיתון, אך מדגיש יותר את מעשי הפילוג: "אחח"ע היא היא הסיעה שפרשה בשעתו ממפא"י והצטרפה למפ"ם, פרשה הימנה והקימה מפלגה ובמה עצמאית"⁵⁶. **למרחב** היה עיתונה של מפלגת אחדות העבודה ובבעלות הקיבוץ המאוחד, לפיכך, הוא ייצג את עמדת התנועה – תפיסה פועלית סוציאליסטית אקטיביסטית לצד ציונות מגשימה; עמדה אוהדת לברית המועצות וכן טיפוח הזיקה למורשת הפלמ"ח ולאנשיה. עורכי העיתון היו ברובם חברי הקיבוץ המאוחד: אברהם תרשיש איש עין חרוד כיהן כעורך בשנים 1954-1959, לצדו שימש עורך שותף שלמה דרך מגבעת חיים. משה כרמל ערך בשנים 1959-1965. בשנת 1965 נפטר ישראל בר יהודה שכיהן כשר התחבורה וכרמל החליף אותו.

התפקיד הוצע לדוד פדהצור⁵⁷ שערך את העיתון עד למיזוגו עם **דבר** בשנת 1971.

לא כל העיתונאים היו חברי מפלגת אחח"ע (זאת הן בשל מחסור בעיתונאים בקבה"מ והן משום שהקיבוצים לא ששו לוותר על כוח עבודה) עם זאת, מרבית רשימות הפובליציסטיקה נכתבו על ידי כותבים המזוהים עם המפלגה ועם דרכה (כוננו על פי רוב 'סופרים', דבר המרמז על תפיסת הטקסט הכתוב ועל העיתון כממשיכו של הספר).⁵⁸

בין הכותבים בעיתון היו סופרים ידועים: חנוך ברטוב שהיה עורך חדשות הפנים ואחר כך היה פובליציסט ובעל טור, חיים גורי (חגי) שהיה בעל מדור הומוריסטי "מה אומרים" ובעת משפט אייכמן בירושלים כתב את רשימותיו "מול תא הזכוכית" שהתפרסמו מאוחר יותר כספר.

המפלגות התגאו בסופרים המשתתפים במדורים הספרותיים של העיתונים המפלגתיים שלהם. בתקופה שמעמדם של אנשי הרוח היה רם השתמשו המפלגות בסופרים להוכיח את צדקת דרכן.⁵⁹ **למרחב** אימץ אף הוא גישה זו, וכמו כל עיתון הרואה עצמו מחנך ומתווה דרך הוציא מוסף ספרותי.

משא – המוסף הספרותי

המוסף הספרותי – **משא** – היה בימה חשובה למיטב היוצרים ובעל תרומה חשובה להיקף תפוצתו של העיתון ולמעמדו. ראשיתו של המוסף בקבוצת סופרים ומשוררים צעירה שהתלכדה סביב המדור הספרותי של ביטאון השומר הארצי **בשער**.⁶⁰ חוג יוצרים זה נהג להתכנס אחת לשבועיים בבית מערכת העיתון בשדרות רוטשילד בתל-אביב למפגשים עם ההנהגה הפוליטית והמפלגתית וכן עם סופרים ואנשי רוח. "בחוג זה נתלכדה הקבוצה שהחליטה אחר פגישות רבות באקראי ובזימון על הקמת ביטאון ספרותי נפרד, שקורא שמו **משא**.⁶¹ המשותף למרבית חברי החוג היה זיקתם האידיאולוגית אל השומר הצעיר (עד משפטי הרופאים) ושאיפתם הייתה להקים בימה עצמאית שתהא חפה מכל השפעה של ההנהגה הפוליטית, בימה נפרדת, צעירה, מזו שהייתה באותה עת סביב שלונסקי⁶² (שלונסקי שנחשב בר-סמכא לא אהד את **משא** משום שהתחרה בדף הספרותי של **על המשמר**). ארבעה הובילו את הוצאת הביטאון העצמאי – אהרון מגד, משה שמיר, ט. כרמי וחיים גורי. מגד ושמיר היו עורכים במשרה מלאה.

הגיליון הראשון של הדו-שבועון **משא** הופיע ב-19.7.1951. בגיליונו הראשון כתב משה שמיר בדבר המערכת – "פני מייסדיו של **משא** לעיצוב דו-שבועון סוציאליסטי, מהפכני ולוחם ... דברים רבים מבדילים בין הסופרים **במשא**... אך בשתיים הם מאוחדים: בהשקפת עולם פוליטית ובהליכה לקראת מציאת הסינתזה בין השקפת עולמם ובין יצירתם הספרותית".

המוסף זכה להצלחה רבה מיד עם צאתו לאור. בין קוראיו היו רבים מבני הדור הצעיר ועד מהרה הוא רכש לו מעמד מכובד בקרב היוצרים שראו בו בימה מכובדת לפרסם את יצירותיהם (על אף שלא קיבלו שכר סופרים).⁶³ לאחר שלוש שנים וחצי התפלגה מפ"ם והמחלוקת שעמדה במרכז הפילוג, בעיקר סביב היחס לברית

זיקת הקוראים אל הארץ ולהעניק גושפנקא למעשה הציוני באמצעות קשירת קשר אל ההיסטוריה בתקופת המקרא.

יזהר מציון,⁶⁹ כי עורכי העיתון היו נתונים כל שנות קיומו בלחצים סותרים: בין הרצון לקיים עיתון חדשותי ראוי מבחינה מקצועית, שיקיים עצמו מבחינה כלכלית ובין היותו עיתון מפלגתי המחויב להבליט את פעילות המפלגה ומנהיגיה הפוליטיים. יתכן, כי דווקא העובדה שלא כל העיתונאים בלמרחב היו חברי מפלגה תרמה לעיתים לאיזון בין שני תפקידיו הסותרים. אולם, היו גם מקרים שבהם בלמרחב תפקדו כעיתון מפלגתי כאשר מנע פרסום מידע שעלול היה לפגוע בקיבוץ המאוחד או באחדות העבודה או לחלופין, עשה שימוש פוליטי במידע, כפי שמלמד האירוע הבא.

משבר 400 השעות – גלגולו של סקופ עיתונאי ומשבר

קואליציוני⁷⁰

המשבר הפוליטי החריף שפרץ בתקופת כהונתו של בן-גוריון כראש ממשלה בכנסת השלישית, יש בו כדי להעיד, כאמור, על החשיבות הרבה שהעניקו מפלגות לעיתון עצמאי בכמה להבעת עמדות וכאמצעי לניהול מאבקים אידיאולוגיים ופוליטיים.

בן-גוריון פעל בתמיכתם של שמעון פרס, שכינה אז כמנכ"ל משרד הביטחון, ומשה דיין הרמטכ"ל, לכינונה של מערכת יחסים מדינית-צבאית עם גרמניה. בן-גוריון סבר, שגרמניה יכולה להיות מקור חשוב לאספקת נשק לישראל. אהה"ע שללה לחלוטין כל קשר עם גרמניה שלאחר השואה. לדידה, "גרמניה אחרת" לא קיימת. כינון קשרים עם מדינת ישראל יעניק לה לגיטימציה בינלאומית ויסלול דרכה חזרה למשפחת העמים.

בדצמבר 1957 אישרה הממשלה על חודו של קול את נסיעתו החשאית של הרמטכ"ל משה דיין לגרמניה המערבית במטרה לרכוש צוללות.⁷¹ אהה"ע, שהייתה חברה בממשלה והתנגדה ליוזמה, החליטה לנקוט בצעד מחאה, ולהדליף לעיתון בלמרחב את דבר הנסיעה הצפויה מתוך כוונה לעורר דעת קהל מתנגדת.⁷²

ב-17.12.1957 התפרסמה בעמוד הראשון של בלמרחב כותרת גג – "מפא"י נתבעת לאחריות" ולצדה כותרת מסעירה שרב הנסתר בה על הגלוי: "אהה"ע תובעת כינוס דחוף של הממשלה לביטול החלטה חמורה". בידיעה נאמר: "סיעת אהה"ע בהשתתפות שרי המפלגה בממשלה נתכנסה הערב בירושלים ושמעה מתוך זעזוע על החלטה מדינית מסוימת שנתקבלה אתמול בישיבת הממשלה ברוב זעום, בקולות חלק מחברי מפא"י בממשלה ובניגוד לשרי כל המפלגות האחרות. הסיעה החליטה להטיל על שרי אהה"ע לתבוע מראש הממשלה לכנס ישיבה שלא מן המניין של הממשלה על מנת לבטל את ההחלטה החמורה...". גם מאמר המערכת באותו יום קבע כי "הנושא נוקב עד תהומות ההווה של האומה". לעיתוני הערב הודלף בנוסף כי מדובר ב"אישיות רמת מעלה".⁷³ בשעות אחר הצהריים כונסה ישיבה של ועדת החוץ והביטחון בה מסר בן גוריון על ביטול השליחות. לצמרת מפא"י שהתכנסה בערב הודיע בן-גוריון כי בכוונתו להגיש מיד את התפטרותו. בלחצם של מזכיר ההסתדרות פנחס לבון והשרים אשכול, נמיר וספיר, נמנעה ההתפטרות לפי שעה.

למחרת, כותרת הגג הממוסגרת (שמעל שם העיתון) הודיעה: "השליחות בוטלה" ואילו הכותרת הראשית הייתה: "בוטלה החלטת

המועצות ולסטלין, השפיעה גם על חברי משא. חלקם חוו תהליך התפכחות כואב מההערצה הבלתי מסויגת לברית המועצות.

ההוצאה הנפרדת של עיתון בלמרחב כרכה בחובה מאבק חריף בין מפ"ם לאחדות העבודה בנושאים רבים ובכלל זה, בסוגיית הבעלות על המוסף הספרותי משא. כמובן שכל מפלגה רצתה להשאירו בעיתונה. דבר מדווח כי "סכסוך חריף פרץ בין מפ"ם ואחדות העבודה לאחר שמשא – ביטאון הסופרים הצעירים של המפלגה בהיותה מאוחדת החליט להצטרף רשמית לאחדות העבודה". בין שתי המפלגות התנהל מו"מ על המשכת השותפות במוסף שהודפס על ידי דפוס הקיבוץ הארצי. המו"מ הופסק לאחר שבן אהרון שניהל אותו מטעם אהה"ע האשים את נציגי מפ"ם בהתחמקות מקבלת אחריות ואי-נכונות לשאת בגירעונות הכבדים של דו"השבועון. לעומתו טוען מרכז מפ"ם כי אנשי המיעוט הפכו את הגיליון לכלי שרת שלהם ועתה הם "נושאים את שם משא ופועלים ומשתמשים בו ללא נטילת רשות ציבורית ומוסרית". כן מאשימה מפ"ם את עורכי משא בדחיית השתתפותם של שלונסקי, משה שמיר, א. קובנר ואחרים" (שמיר התנגד להצטרפות משא לעיתון בלמרחב).⁶⁴ בסופו של דבר, משא המשיך לצאת בלמרחב בעריכת אהרון מגד תוך שהוא ממשיך לשמור על אופיו התוכני. רבים מהיוצרים המובילים בספרות הישראלית פרסמו בראשית דרכם במשא: יהודה עמיחי, עמליה כהנא כרמון, נתן זך, דוד אבידן, א.ב. יהושע ורבים נוספים. לאחר האיחוד עם דבר המשיך המוסף לצאת בעיתון המאוחד.⁶⁵

אחרי מלחמת ששת הימים התגבר בעיתון העיסוק בסוגיית השטחים. בלמרחב ייצג את עמדתה המקסימליסטית של אחדות העבודה ותמך ברעיון ארצי-ישראלי השלמה ובהתיישבות יהודית בשטחים שנכבשו. עמדה "נציית" זו בשאלת גבולות הארץ יצרה מכנה משותף בין הקיבוץ המאוחד ובין עמדת הימין. כך ניתן להסביר את תמיכתם של אנשי הקיבוץ המאוחד, וטבנקין בראשם, בתנועה למען ארץ-ישראל השלמה.⁶⁶ לימים, עם התגבשותה של תנועת גוש אמונים, רחשו לה מנהיגי אחדות העבודה לשעבר הערכה רבה, משום שראו בה תנועה חלוצית מגשימה. כמה מתלמידיו של טבנקין אף הפכו לתומכים נלהבים. גורני עומד על הדמיון והשוני בין תפיסת גוש אמונים לתפיסת הקיבוץ המאוחד, ובמיוחד על תפיסתו של טבנקין ביחס ליישוב הארץ. לדעתו, בשתי התנועות יישוב ארץ-ישראל נתפס כהגשמה של התפיסה הציונית וכתהליך תראפי ממושך של העם היהודי, אולם בעוד הקבה"מ התייחס למעשה כחלק מתהליך היסטורי, כמעשה חברתי קונסטרוקטיבי, רואה גוש אמונים את ההתיישבות כחלק מתכנית אלוהית.⁶⁷

כחלק מהנחלת המורשת החלוצית המגשימה טיפח העיתון את אהבת הארץ, במדור קבוע לידיעה ארץ-ישראל "מרחבי ארצנו" של עזריה אלון, איש בית השיטה. לפני כן, אף עיתון לא עסק בנושאים "ירוקים" ובהיסטוריה של היישוב.⁶⁸ כך למשל, בדצמבר 1954 מופיעה בראש העיתון תמונה של שני עורבים – חידוש מרענן בעיתונות באותה עת. הקמת החברה להגנת הטבע ומאבקה, שנוהלו לא אחת בעיתון, היו תוצר של מגמה זו. אין ספק, כי למדורי הטבע היה תפקיד חשוב בחינוך וביצירת המודעות הציבורית לשמירה וטיפוח של אתרי הטבע. גם העיסוק בארכיאולוגיה, שהיה חידוש מרענן, בא לחזק את

הקמת המערך הזוגי (איחוד בין אחה"ע ומפא"י, 1965)⁸⁰ פגעה במחויבות שחשו חברי המפלגה לעיתון, בנוסף לירידת קרנם של העיתונים המפלגתיים בציבור הישראלי.

למרחב היה עול כלכלי על מוסדות המפלגה. לאחר הקמת מפלגת העבודה (איחוד בין מפא"י, אחה"ע ורפ"י, 1968), העלה אברהם שחטר (שהיה אחראי על המפעלים הכלכליים של הקיבוץ המאוחד), את הדרישה לסגור את העיתון מפאת מצבו הכלכלי.

הקמת מפלגת העבודה העלתה לא אחת לדיון את מידת נחיצותו של עיתון יומי נפרד לאחיה"ע. יצחק בן אהרן ויגאל אלון שחתרו לאיחוד מפלגתי מלא תמכו בסגירת העיתון, ישראל גלילי התלבט זמן ממושך ואילו יצחק טבנקין (שהלך לעולמו חודשיים לאחר סגירת העיתון ב־1971) התנגד נחרצות לסגירתו. בשנים 1968-1971 התקיימו שיחות עם מפא"י שבחנו את אפשרות איחוד העיתונים. הדיונים היו סבוכים בעיקר משום שלדבר, שהיה נתון אף הוא בגירעון, לא היה עניין בקליטת כל אנשי **למרחב**, ואילו אנשי הקיבוץ המאוחד רצו להבטיח את השפעתם של אנשי **למרחב** בעיתון המשותף. פדחצור סבור, כי יגאל אלון תמך באיחוד העיתונים בעיקר מסיבות פוליטיות, במטרה לקרב בין המפלגות ופחות בשל סיבות כלכליות, שכן הגירעון ב**למרחב** היה קטן מזה של **דבר** בעוד ההבדל בתפוצת העיתונים לא היה משמעותי. אף כי הבחירות להסתדרות ולכנסת שהתקיימו ב־1969 היוו שיקול בדחיית הקץ לפרק זמן מוגבל, יש להדגיש את תמיכתה של הנהגת אחה"ע (למעט טבנקין שהשפעתו הפוליטית בשלב זה הייתה מוגבלת) באיחוד הכולל עם מפא"י. יגאל אלון ששאף להיות ראש ממשלה במפלגה המאוחדת ביקש להצניע מגמות בדלניות של אחה"ע ומשום כך תמך נחרצות בסגירת העיתון, שבעבר נמנה עם מקימיו.

בחודש אוגוסט 1970 מונתה ועדת שלושה – ירוחם משל ואהרון ידלין ממפא"י והיושע וושצ'ינה מאחיה"ע – לקבוע את תנאי האיחוד. לבורך מוסכם מונה פנחס ספיר. הוועדה סיכמה כי **דבר** המאוחד יקלוט 18 עיתונאים ו־12 אנשי מנהלה. כן הוחלט שדפוס **למרחב** שהיה בבעלות הקבה"מ לא יכלל באיחוד. אחרי קבלת הסיכום כונס מרכז הקבה"מ לקבלת החלטה. על אף ההחלטות שהתקבלו נתקל המיזוג בקשיים הן מצד עובדי **דבר** והן מצד אנשי **למרחב**, במיוחד הבכירים שבהם (פדחצור, גורי וברטוב), שהתנגדו לאיחוד. רק לאחר שהובטח לאנשי **דבר** כי איש מהם לא יפוטר, התאפשר מהלך המיזוג "הופעלו עלינו לחצים אדירים ובחוסר רצון הלכנו לאיחוד".⁸¹ פדחצור מונה למשנה לעורך **דבר** (חנה זמר), חיים גורי העתיק את מדורו ל**דבר** המשותף ואילו חנוך ברטוב⁸² החליט לפרוש ולהצטרף לעיתון **מעריב**. קוראי **למרחב** המנויים המשיכו לקבל את עיתון **דבר** עד תום תקופת המינוי, אולם ככל שנקף הזמן החלו מתגלעים חילוקי דעות בקרב חברי הקבה"מ בנוגע לחובת החתימה על **דבר**.

למרחב – הגיליון האחרון

גיליון מס. 5215 מתאריך 31.5.1971 חתם פרק ארוך של חיי **למרחב** שנמשך שש עשרה שנים וחמישה חודשים. בעמוד הראשון מתבשרים הקוראים – "ממחר **למרחב** מאוחד עם **דבר** – גיליון זה הוא הגיליון האחרון של **למרחב**... החל ממחר יום ג' ח' בסיוון תשל"א, 1 ביוני 1971, יהיה **למרחב** מאוחד עם **דבר**". לפי הסכם האיחוד, למערכת

הממשלה לשגר 'שליח מיוחד' למערב גרמניה, הודיע בן־גוריון בוועדת החוץ והביטחון; דיון סוער בפגישת שלוש המפלגות.⁷⁴ צמרת מפא"י החליטה לתבוע משרי אחה"ע להתפטר מהממשלה, דרישה שנדחתה על הסף על ידי הוועדה המדינית של אחה"ע שהתכנסה לדיון. במקביל, היו פניות מצד מפא"י למפ"ם להמשיך להשתתף בקואליציה ללא אחה"ע, פניות שנדחו כמו גם הצעת הגינוי לאחיה"ע.

ב־21.12.1957 התכנסה מזכירות מפא"י ואישרה את עמדת בן־גוריון שהכריז כי "בתנאים אלה לא יוכל שום איש מצפון לשאת באחריות לביטחון המדינה". מנגד פרסמה אחה"ע תגובה הגורסת כי "העם עתיד להבין כי ביטול השליחות המיוחדת לגרמניה היה שירות רב ערך למדינה".

הניסיונות להביא להתפטרות זמנית של שרי אחה"ע על־ידי מפא"י לא צלחו, ורק מספר ימים מאוחר יותר, התקבלה בישיבת הממשלה הודעת גינוי לאחיה"ע (מפ"ם התנגדה). **למרחב** מאשים בהמשך את בן־גוריון בפרסום סודות ביטחון לצרכים מפלגתיים.⁷⁵

בצהרי היום ב־31.12.1957 הגיש בן־גוריון את התפטרותו לנשיא בטענה, כי אחה"ע ומפ"ם עשו ניסיונות להקים ממשלה בתוך ממשלה בניסיון ליישב את המשבר נועד יגאל אלון למספר שיחות עם בן־גוריון. הפרשה תמה בהסכם שנחתם ב־6.1.1958 ובו הוחלט על כינון הקואליציה שהייתה לפני המשבר.

פרשת ההדלפה שתוארה לעיל ממחישה את השימוש המגמתי של מנהיגים פוליטיים בעיתונים המפלגתיים שלהם כאמצעי להפעיל לחץ על הממשלה שבה הם חברים. לשון אחר, חברי הממשלה מבקשים לשנות החלטת ממשלה לא בהליך פרלמנטארי מקובל אלא באמצעות שימוש מניפולטיבי באמצעי חוץ־פרלמנטארי – בעיתון.

סגירת **למרחב**⁷⁶

המצב שבו קיומו של העיתון ואף סגירתו תלויים בהחלטת המערכת הפוליטית הוא מצע למערכת יחסים מורכבים עד מאוד בין המערכת הפוליטית למערכת העיתון. ישראל גלילי היה נוהג לבחון מדי ערב את כותרות יום המחר, והביע עמדתו בנושאים פוליטיים. גם השפעתם של יגאל אלון ובן אהרון ניכרה היטב בין עמודי העיתון. פדחצור טוען, שלא הייתה מעורבות של הנהגה הפוליטית בתכני המאמרים.⁷⁷ עם זאת, די היה בכך שהעיתונאים שהיו מזוהים עם הקו הפוליטי של המפלגה וראו בתפקידם שליחות צנזרו עצמם (אוטוצנזורה) או ביקשו לכוון, במודע או שלא במודע, לעמדתם של המנהיגים.

עיתון **למרחב** לא היה עיתון בעל תפוצה נרחבת⁷⁸ וכפועל יוצא מכך לא היה רווחי מבחינה כלכלית, תפוצתו עמדה בין 12,000-14,000 עותקים⁷⁹ מתוכם רק 5000 עותקים לחברי הקיבוץ המאוחד שחויבו לחתום על מנוי לעיתון. בנוסף, משרדים ממשלתיים ומפעלים שהיו שייכים להסתדרות לא הרבו לפרסם בו מודעות (מרבית המודעות הועברו לעיתון **דבר**). מצב זה תרם לגירעון בתקציב הולך וגדל (הגירעון הצפוי לשנת 1970 עמד על מיליון ל"ו). הדרישה בראשית שנות השבעים, על רקע התחרות עם העיתונים האחרים, להוציא מוסף שבועי, הייתה מעל ומעבר ליכולתו הכלכלית של **למרחב**.

כשהוא ממוזג עם אחיו הצעיר, עיתון הקיבוץ המאוחד **למרחב**. שזר מברך על כי תקוות מקימי **דבר** ליצור עיתון שיפנה אל כלל הציבור הפועלי הולכת ומתממשת.

ראש הממשלה גולדה מאיר שלחה אף היא את ברכתה (מסקנדינביה): "חברים יקרים! להופעת העיתון הראשון לאחר מיזוג **דבר ולמרחב** שלוחה לכם ברכה חמה. בטוחה אני שהמוני פועלים בעיר ובכפר שותפים לי בהרגשת חג. תנועת הפועלים חונכה מימיה הראשונים לכבד את המילה הכתובה, לראות גם עיתון יומי כמכשיר מחנך נוסף להיותו מקור של אינפורמציה. תמיד היו לנו תביעות גדולות לעיתונינו, אין לי ספק שהמיזוג של שני העיתונים ... יחזק את כל הטוב שברצוננו לראות בעיתונה של ההסתדרות. בברכת הצלחה."

יצחק בן אהרון (שכיהן באותה עת בתפקיד מזכ"ל ההסתדרות) כותב על "תקוות וציפיות במיזוג העיתונים". מיזוג **למרחב** עם **דבר** מבטא מבחינתו הגשמת הליכוד הרעיוני של תנועת הפועלים. גם הוא מצר על תהליך שקיעתה של העיתונות המפלגתית ועליית כוחה של העיתונות המסחרית "המנוכרת לעיקרי האמונה והעשייה של הפועל המאורגן ושל המחנה החלוצי בראשו".

בן-גוריון שולח משדה בוקר מכתב ברכה אך לא נמנע מלשלוך חץ ציני לעברה של אחדות העבודה: "בשנות הארבעים קם פילוג במפלגת פועלי א"; רוב חברי הקיבוץ המאוחד עזבו מפא"י, והקימו מפלגה נפרדת, **אם איני טועה בשם 'אחדות העבודה'**. באיחוד שני העיתונים – **למרחב** ו**דבר** – **אני רואה רצון לתקן את הפילוג**. בן-גוריון מדגיש את היותו איש פרטי, שאינו חבר בשום מפלגה וחברותו היחידה היא בהסתדרות – "אני מברך את חברי הקיבוץ המאוחד **שהם רואים בעיתון דבר עיתונם הם**" (ההדגשות שלי, א"צ).

מאמר המערכת מביא את דבריה של עורכת **דבר** חנה זמר ואת מכתב הפרידה של דוד פדהצור כפי שפורסם בגיליון האחרון של **למרחב**, ואילו יהודה גוטהלף⁸⁶ מנתח את תהליכי השינוי המתרחשים בעיתונות המפלגתית בהשפעת העיתונות המסחרית. גוטהלף, כמו רבים אחרים, גורס כי "מגמה מונופוליסטית זו של העיתונות הפרטית סכנה היא לדעת קהל חופשית ומגוונת, לא פחות מזו הנשקפת מהמונופולין הממלכתי בארצות טוטליטריות". מיזוג העיתונים הוא דרך התגוננות של העיתונות הפועלית מהשתלטות של העיתונות המסחרית המפחידה את הציבור ב"אינדוקטרינציה ומטפחת אגדה על קיומה של עיתונות בלתי מפלגתית כביכול".

תהליך מיזוג העיתונים היה לעובדה מוגמרת. הגיליון הראשון המשותף עוטה החגיגות לא בישר את מאבקי הכוח העתידיים להתחולל ואת מורת רוחם של אנשי **למרחב** לשעבר.⁸⁷ חנה זמר, שזה מקרוב התמנתה לעורכת העיתון **דבר**, התנגדה לאיחוד ופעלה לשימור כוחה כעורכת. תיאור צירוף העיתונים **כאיחוד** אינו מדויק שכן **למרחב** 'נבלע' ב**דבר** ולא נודע כי בא אל קרבו – השפעתו על העיתון הייתה מועטה.

עוד עיתון מפלגתי נסגר כתוצאה מאיחוד פוליטי, כשם שהוקם כמבשר של פילוג...

המשותפת מצטרפים שמונה עשר חברים, ואילו עורך **למרחב** דוד פדהצור יהיה עורך משנה של **דבר** המאוחד. בנימה נוסטלגית מצורף עמוד השער של הגיליון הראשון של **למרחב**.

כצפוי, הופיעו בגיליון האחרון של **למרחב** רשימות פרידה. פדהצור דן במאמר הפרידה בהשלכות של סגירת עיתונים על חופש הביטוי בחברה. אף כי תהליך סגירתם של עיתונים אידיאיים אינו מייחד את ישראל בלבד, והוא הולך ומתבסס הן בשל התחזקות המגמה המסחרית בתקשורת והן בשל כניסתו של מדיום חדש – הטלוויזיה, מִצָּר פדהצור על כי "רק בישראל יכולים עיתונאים ועיתונים להאמין ולטעון, כי צמצום מספר העיתונים הוא תהליך בריא וכי אין בכך כדי לגרוע מחיוניות הוויכוח הציבורי והבין-מפלגתי. גם במדינות דמוקרטיות, הלכה למעשה, כל עיתון הנאלם הוא מהלומה לחופש הדיבור ופגיעה בחופש הבחירה של הקוראים". בהתייחסו לתרומתו הייחודית של **למרחב** עולה גם תפיסתו את תפקידי העיתון המפלגתי: "רק במבט לאחור אפשר להעריך כיצד פרץ **למרחב** את מוסכמות העיתון המפלגתי ומסגרותיו. יותר ממה שהיה **למרחב** מכשיר שבאמצעותו ביקשה מפלגה או ממשלה להשפיע על הציבור הוא היה מכשיר שדרכו יכול היה הציבור להשפיע על המפלגה או הממשלה. **למרחב** ביקש להוכיח שאין סתירה בין עיתון טוב לבין עיתון בעל מגמה..."⁸³

יצחק טבנקין מפרסם אף הוא רשימה "למרחב בשליחותו" בה הוא מתייחס לתפקיד העיתון. לדידו, "**למרחב** נועד לענות על צורך חיוני ומגוון של ציבור הקוראים שבשליחותו התקיים... הצורך בביטוי בדרך האינפורמציה, הפובליציסטיקה והאומנות, ביטוי לחוויות היחיד והכלל הנתונים במתח הגשמה חלוצית... הצורך של הקיבוץ המאוחד והמחנה שהתלכד סביב דגלו באחדות העבודה, לתת ביטוי מזעיק ומחנך יום-יום למגמת האקטיביזם החלוצי הצינוני-סוציאליסטי". טבנקין מביע תקווה כי אנשי **למרחב** שיצטרפו ל**דבר** יתנו ביטוי לעמדת הקיבוץ המאוחד – בחשיפת מצוקות הקיום בגלות ותמיכה ביהודי התפוצות; "תמיכה ומאבק לצידו של כל גורם חלוצי המקדם התנחלותם של יהודים בכל שטחי ארץ ישראל"; "להיות מבשרו ושופרו של המעשה ההתיישבותי הקובע עובדות חיות" וכן, שליליה של ניצול כלכלי ואפליה חברתית; תמיכה במאבק כלכלי לפיתוח משק עצמאי ושיתופי.

גם טבנקין יוצא נגד התפיסה המתייחסת לסגירת עיתונים מפלגתיים כתהליך טבעי. הוא רואה במגמה זו "ביטוי לרתיעה מהזדהות עם מגמות רעיוניות המחייבות הכרעה פוליטית..."⁸⁴

המיזוג יצא לדרך – הגיליון "המאוחד" הראשון של **דבר**

ב-1.6.1971 יצא הגיליון הראשון המאוחד החגיגי של **דבר ולמרחב**, עמוס בעשרות מודעות ברכה, בכותרת – **דבר** מקבל בברכה את קוראי **למרחב**. בהמשך הכותרת מופיע במסגרת מודגשת – מאוחד עם **למרחב**.⁸⁵ המאורע התקשורתי זכה גם לברכת המערכת הפוליטית שייחסה חשיבות רבה לאיחוד. בעמוד השני, המוקדש בחלקו לברכות, מתפרסמת ברכת נשיא המדינה דאז, זלמן שזר (עורך **דבר** לשעבר), בכותרת "**הוסרה עוד מחיצה המבדילה בין אחים**". הנשיא מביע את קורת רוחו כי במלאות ארבעים ושש שנים ל**דבר** "מופיע העיתון

סיכום

סיפורו של עיתון למרחב שיצא בין השנים 1954-1971 מהווה נדבך חשוב בסיפור תולדותיה של העיתונות המפלגתית בישראל. עיתונות זו, שנעלמה כליל ממפת התקשורת החילונית באמצע שנות התשעים, ממשיכה להתקיים בחברה הדתית-ציונית ובחברה החרדית כאמצעי תקשורת מרכזי בין המפלגה ותומכיה. יש בכך להסביר את מרכזיותה של האידיאולוגיה הדתית וכפועל יוצא מכך את תפיסת הקולקטיבי במרכז וכן את תפיסתה העצמית כחברה מגויסת.

בין מגוון הסיבות המבקשות להסביר את שקיעתה של העיתונות המפלגתית בישראל נציין את המרכזיות שבהן: התחזקותה של האוריינטציה המסחרית בתקשורת לצד תהליכי גלובליזציה; ירידת כוחן של המפלגות כמסגרות פוליטיות; שקיעתן של האידיאולוגיות המעמידות את הקולקטיבי במרכז והתחזקות המגמה האינדיבידואלית וכן שינויים בתחום טכנולוגיות התקשורת. סיבות אלו אינן ייחודיות לעיתונות בישראל, הן חלק מתופעה רחבה יותר במדינות הדמוקרטיות.

רבים מהעיתונאים שהתייחסו למגמות השינוי בעת התרחשותן הביעו חשש שמא צמצום מספר העיתונים יהווה בהכרח פגיעה בחופש הביטוי בחברה, על כל פליגיה. במבט בוחן ממרחק השנים, על אף הביקורת על חסרונותיה של העיתונות המפלגתית, קשה להתעלם מתרומתה הייחודית לאיכות הדיון הפוליטי-ציבורי ולעובדה שמגוון רחב של דעות בא לידי ביטוי במרחב השיח הציבורי. גם נטיית הלב באותן שנים לראות את העיתונות המסחרית כ'בלתי תלויה' הסתברה כשגויה ממרחק הזמן.

סיפורו של למרחב המשולב בקורותיה של מפלגת אחדות העבודה, יש בו כדי ללמד על החשיבות העצומה שייחסה ההנהגה הפוליטית לעיתון, ובתוך כך לאפיין את התרבות הפוליטית באותן שנים. ביטוי לכך הוא מידת השפעתם של מיזוגים ופילוגים פוליטיים על אופיו ומשך חייו של העיתון – שראשיתו בפילוג ואחריתו באיחוד.

הערות

1. נאור, מ. **רבותי העיתונות – פרקים בקורות התקשורת הכתובה בארץ**, משרד הביטחון, – ההוצאה לאור, 2004, עמ' 195, (להלן: נאור, **רבותי העיתונות**); "לרשות פחות מחצי מיליון יהודים עמדו לא פחות מחמישה עשר יומנים שמונה בעברית, אחד באנגלית וששה בגרמנית. נוסף על כך ראו אור **העיתונות**); זאת בנוסף לעשרות שבועונים וירחונים שייצגו קשת רחבה של מפלגות, תנועות ודעות".
2. קרסל, ג. "העיתונות העברית", **אנציקלופדיה עברית**, כרך ו, עמ' 1066.
3. וולפנון, א. **מקומה של העיתונות העברית בתהליך הפוליטי**, חיבור לשם קבלת תואר דוקטור, האוניברסיטה העברית 1979, עמ' 22, (להלן: וולפנון).
4. מעניינת העובדה שרבים מחברי הכנסות הראשונות היו עיתונאים קודם היבחרם, וחלקם אף המשיכו לעסוק בכך במקביל לכהונתם בכנסת. להלן רשימה חלקית: אברהם אלמליח (רשימת הספרדים) חבר הכנסת הראשונה, יסד וערך את עיתון **החרות** והיה חבר מערכת **בדאר היום**; יוחנן בדר (חרות) היה חבר בכנסת הראשונה עד השמינית, עורך עיתון **חרות**, פרסם מאמרים רבים גם **במעריב** ו**בהארץ**; מרדכי בנטוב (מפ"ם) היה חבר הכנסת הראשונה עד החמישית, היה עורך **משמר** ואחר כך **על המשמר**; הרצל ברגר (מפא"י) היה חבר בכנסת הראשונה עד החמישית, היה חבר מערכת **דבר** וכתב מדיני וכן פרשן מדיני ב'קול ישראל'; פרץ ברנשטיין (ציונים כלליים/ליברלים) היה חבר הכנסת הראשונה עד החמישית, עורך **הבקר**; אליעזר ליבנה (מפא"י) חבר

- הכנסת הראשונה והשנייה, היה עורך היומון **הדור**; משה סנה (מפ"ם/מק"י) היה חבר הכנסת הראשונה עד השביעית, כתב **בעל המשמר** ואחר כך ערך את **קול העם**. תודתי לד"ר מ. נאור על עזרתו באיתור השמות.
5. פרי, י. "רקוויאם לדבר שאיננו", **קשר** 25, 1999, עמ' 39 (להלן: פרי).
6. וולפנון, עמ' 21.
7. ראו קרסל, ג. **תולדות העיתונות העברית בארץ ישראל**, הספרייה הציונית, 1964, עמ' 183: 'סיעת למדן' שפרשה ממפ"ם הוציאה שבועון בשם **מאבק** (1952-1954). השבועון הפסיק להופיע עם הצטרפות הסיעה למפא"י; סיעת סנה שפרשה ממפ"ם הוציאה שבועון **שמאל** שיצא עד להצטרפות הסיעה למק"י; העיתונים **הבוקר** ו**חרות** התאחדו בשנת 1965 בעקבות הקמת מפלגת גח"ל (גוש חרות ליברלים) והוציאו עיתון משותף – **היום**, וכמובן עיתון **למרחב**, הנדון במאמר זה, שראשיתו בפילוג מפ"ם ואחריתו באיחוד עם **דבר** (לאחר האיחוד עם מפא"י).
8. נאור, **רבותי העיתונות**, עמ' 231-243, טוען כי "בשנות ה-60 כבר היה ברור שהעיתונים הפרטיים זוכים להצלחה גוברת והולכת על חשבון העיתונים המפלגתיים"; לימור, י. "כרוניקה של מוות ידוע מראש", **קשר** 25, 1999, עמ' 44 מציינת כי דעיכתה של העיתונות המפלגתית אינה אופיינית רק לישראל ומציג את הנתונים הבאים: עד שנת 1969 נסגרו 14 עיתונים יומיים מפלגתיים (מתוכם עיתון אחד שיצא בשפה הצרפתית ע"י מפא"י) ו-8 עיתונים פרטיים (מתוכם עיתון בבולגריה ובגרמניה). בשנות ה-50 נוסדו רק ארבעה עיתונים יומיים מפלגתיים: **זמנים** – 1953-1955 (פרוגרסיביים); **למרחב** – 1954 (אחה"ע); **שערים** – 1950 (מפא"י); **אמר** – 1951 (ההסתדרות). ואילו בשנות ה-60 נוסדו רק 2 עיתונים יומיים מפלגתיים: **היום** – 1966-1969 (גח"ל) ו**שער** – 1964 (מפלגת העבודה).
9. מנחם בגין, "עיתוננו זה ושרותו", **חרות**, 31.12.1965.
10. **בספר השנה של העיתונאים** תשכ"ה (1965) התפרסם סימפוזיון שנושא 'מקצוע או שליחות?' בין המשתתפים נמנו: ש. שניצר, ח. זמר, מ. גפן ומ. אישון.
11. שם.
12. **בספר השנה של העיתונאים**, תשכ"ו (1966) התפרסם סימפוזיון תחת הכותרת "עיתונות מפלגתית מול עיתונות בלתי תלויה", עמ' 45-73.
13. וולפנון עמ' 10: "תמורות פוליטיות ואידיאולוגיות מכריעות במפלגות השונות של ישראל נסתייעו או נגרמו על ידי פעילותה האוטונומית או אוטונומית למחצה של עיתונות המפלגות... הדברים בולטים במיוחד בשניונים אידיאולוגיים, בהכרעות קואליציוניות, בחילופי אישים בצמרת ובפילוגים מפלגתיים".
14. יצחק טבנקין (1888-1971) חבר קיבוץ עין חרוד. ממייסדי אחדות העבודה ההיסטורית, פרש ממפא"י ב-1944 והקים את התנועה לאחדות העבודה. ב-1948 היה ממנהיגי מפ"ם ולאחר הפילוג ב-1954 הנהיג את אחה"ע – פועלי ציון. היה ח"כ בכנסת הראשונה והשלישית. נחשב למנהיג האידיאולוגי הנערץ של הקיבוץ המאוחד ואחה"ע.
15. בוועידת כפר ויתקין שהתקיימה בשנת 1942 התקבלה החלטה בתמיכת בן גוריון להאסור קיומן של סיעות עצמאיות בתוך המפלגה. שנתיים מאוחר יותר פרשה סיעה ב' בראשות טבנקין ממפא"י על רקע החלטה זו.
16. פועלי ציון שמאל הייתה מפלגת פועלים קטנה שקיימה זיקה לברה"מ, בין מנהיגיה נמנו יעקב זרובבל, משה ארם וד"ר נחום רפאלקס.
17. ראו גורני, י. **אחדות העבודה 1919-1930**, הקיבוץ המאוחד, 1973; שפירא, י. **אחדות העבודה ההיסטורית**, עם עובד, 1975; יזרה, א. **בין חזון לשלטון – מפלגת אחה"ע – פועלי ציון בתקופת היישוב והמדינה**, יד טבנקין, 2005, פרק ראשון (להלן: יזרה); שורשי הקיבוץ המאוחד נעוצים בגדוד העבודה ובקיבוץ עין חרוד. בין המנהיגים של אחדות העבודה ההיסטורית שנוסדה בשנת 1919 נמנים – בן גוריון, בן-צבי, ברל כצנלסון ויצחק טבנקין. בשנות העשרים הייתה למפלגת הרוב בהסתדרות. טבנקין ראה בקיבוץ המגשים כגוף המוביל את המאבק המעמדי בארץ-ישראל, ביקש להגשים את חזון ההתיישבות השיתופית ולבסס מעמד הגמוני לקיבוץ הן במפלגה והן בהסתדרות. ב-1930 היה הקבה"מ שותף בהקמת מפא"י (איחוד בין אחדות העבודה והפועל הצעיר).

18. ראו יזהר, פרק ראשון, עמ' 34; בחודש מאי 1941 הוקם הפלמ"ח על ידי ה'הגנה' ככוח מגויס קבוע לנוכח איום הפלישה של כוחות גרמניה הנאצית לארץ-ישראל. מתוך כאלף מגויסים בפלמ"ח כארבע מאות היו חברי הקבה"מ. הקבה"מ שלל אפשרות כניעה של היישוב במקרה של פלישה ודרש לבנות כוח צבאי לוחם יהודי. טבנקין ראה בבניית הכוח העצמאי הכרח.
19. גורני, **אחדות העבודה**, עמ' 33, עמדות אלה עולות בקנה אחד עם עמדותיה של אחדות העבודה ההיסטורית שהיו: א. אקטיביזם מדיני בעל גוון משיחי; ב. סוציאליזם קונסטרוקטיבי; ג. אחדות כוללת של תנועת הפועלים.
20. יזהר, עמ' 85.
21. שינוי השם לא היה דבר של מה בכך והצריך דיונים רבים. ראו **על המשמר** 3.8.1973, עמ' 11.
22. משה סנה (1909-1972) ממייסדי פועלי ציון בפולין, עלה לישראל ב־1940. שימש ב'הגנה' כראש המפקדה הארצית. היה ממקימי מפ"ם וממנהיגי הבלוטים. ב־1953 בעקבות עמדתו התומכת בקיום משפטי הרופאים סולק מהמפלגה והצטרף למפלגה הקומוניסטית הישראלית (מק"י). היה ח"כ מטעמה ועורך עיתונה קול העם.
23. פרי, עמ' 31.
24. צפתי, י. **"על המשמר דמותו של עיתון מפלגתי"**, קשר 27, 2000, עמ' 60 (להלן: צפתי). בנוסף לכך עדות מעניינת, אם כי ממרחק הזמן, נמצאה בריאיון שערך **על המשמר** עם יצחק בן אהרון ב־3.8.1973, לציון 30 שנה להוצאת העיתון. בן אהרון מתייחס למערכת היחסים המורכבת של אנשי אהה"ע **בעל המשמר**: "נחת רוח מהעיתון לא הייתה לנו, עריכתו של העיתון לא הייתה עריכה שביטאה את המפלגה המאוחדת... הוא הפך לביטאון של כתה צרה, שמאלנית במובן המובהק של מושג זה, ולא קיים את מדיניות המפלגה המאוחדת... מבחינה זו המפלגה כולה לא יכלה לראות אותו כלי מבטא שלה, ואני חושב שהוא היה אחד הגורמים המאיימים לפילוג המוקדם. יכול להיות שבלי אופיו של עיתון זה היו נמצאות עוד דרכים לחיות יחד. אבל כשזה הגיע למדרגה שניסו לשלול את חופש הביטוי, היה כמובן ברור שדברים כאלה אי אפשר לעשות עם אנשי אהה"ע והקבה"מ... איש לא הצליח עדיין לסתום להם את הפה".
25. יזהר, עמ' 106.
26. מאיר יערי (1897-1987) חבר קיבוץ מרחביה, ממעצבי האידיאולוגים ומנהיגי הנערץ של תנועת השומר הצעיר. ב־1948 היה ממייסדי מפ"ם ובמשך שנים רבות כיהן כמזכ"ל המפלגה וכח"כ מטעמה מהכנסת הראשונה עד השביעית. יעקב חזן (1899-1992) חבר קיבוץ מרחביה, ממייסדי השומר הצעיר, הקיבוץ הארצי ומפ"ם. כיהן כיו"ר תנועת מפ"ם כיהן כח"כ מטעמה מהכנסת הראשונה עד השביעית. יערי וחזן היו מנהיגים אידיאולוגים והיוו דגם ייחודי של הנהגת מפלגה ותנועה בשיתוף פעולה.
27. הקמת ה'חזית' נעשתה מתוך כוונה לחזק את מעמדו של השומר הארצי הן ביחס לחטיבת אחדות העבודה והן ביחס לחוגים השמאליים בתוך הקיבוץ הארצי בהנהגת סנה. ל'חזית' היה רוב במוסדות מפ"ם; בן אהרון האשים את הקמת ה'חזית' בתמיכתו של יערי כאמצעי לפעולה נגד אהה"ע ונגד הקבה"מ. "דבר זה הביא לפילוגם של הקיבוצים בתוך הקבה"מ". **על המשמר**, 3.8.1973, עמ' 11.
28. צפתי מציינ, כי בשנים 1952-1954 בשל הצנזורה על עמדות אהה"ע **בעל המשמר**, הפך שבועון הקבה"מ לביטאון אהה"ע בקיבוצים. הדבר יצר כמובן קושי לגבי חברי המפלגה שאינם חברי קיבוץ.
29. ישראל גלילי (1911-1986) חבר קיבוץ נען ממייסדי הנוער העובד, היה ראש המטה הארצי של ה'הגנה' בשנים 1946-1948. כיהן בכנסת הראשונה כח"כ מטעם מפ"ם. ממנהיגי הבלוטים של אחדות העבודה, מהכנסת השלישית עד השמינית כיהן כח"כ מטעם המפלגה אחדות העבודה ולאחר האיחוד מטעם המערך וכשר בלי תיק. נחשב לבר סמכא בענייני בטחון והסברה והיה מיועצה הקרובים של גולדה מאיר בתקופת כהונתה כראש ממשלה.
- יצחק בן אהרון (1906-2006) איש גבעת חיים ממנהיגי הבלוטים של אחדות העבודה, היה ח"כ מטעמה מהכנסת הראשונה עד החמישית, ובכנסת השביעית והשמינית. בשנים 1959-1962 כיהן כשר התחבורה. בשנים 1969-1973 כיהן כמזכ"ל ההסתדרות. ב־1977 פרש מפעילות פוליטית לאחר המהפך הפוליטי.
30. המכתב מתאריך 2.4.1954. הציטוט לקוח מיוזר עמ' 122.
31. המכתב מתאריך 12.5.1954; אי"ט/ארכיון הקיבוץ המאוחד/ארכיון ישראל גלילי/תיק 6/תעודה 6/ מיכל 21.
32. המכתב מתאריך 18.5.1954; אי"ט/ארכיון הקיבוץ המאוחד/ארכיון ישראל גלילי/תיק 6/תעודה 7/ מיכל 21.
33. יגאל אלון (1918-1980) חבר קיבוץ גינוסר. היה מפקד הפלמ"ח, ממקימי מפלגת אהה"ע שימש כמזכ"ל המפלגה. בין שאר תפקידיו כיהן כשר החינוך, שר החוץ וסגן ראש הממשלה. פרסם את "תכנית אלון" המתווה הסדר טריטוריאלי עם הפלסטינים.
34. אחת ההצעות הייתה להקים ירחון עיוני של מפ"ם שיכלול מדור מיוחד למפ"ם ושאהד מעורכיו יהיה מאחדות העבודה.
35. בהתייחס לחשיבות שיוחסה להוצאת העיתון, העובדה שבן אהרון הינו הכותב מעידה על מעמדו המרכזי במפלגה.
36. **למרחב**, 2.6.1954.
37. משה כרמל (1911-2003) חבר קיבוץ נען. מראשי ההגנה, אלוף פיקוד הצפון הראשון. ממייסדי אחדות העבודה. כיהן מטעמה כחבר כנסת בשנים 1958-1977. כיהן כשר תחבורה.
38. יזהר, עמ' 23.
39. **על המשמר**, 4.7.1954.
40. שם.
41. שם.
42. **למרחב**, 6.6.1954.
43. פרי, עמ' 29.
44. ספר הפרוטוקולים משיבת מזכירות הקיבוץ המאוחד. אי"ט/חטיבה 1 ב/מיכל 10/תיק 56 מתאריך 20.6.1954 – (הישיבה דנה בפילוג ממפ"ם).
45. מראשי אהה"ע והמזכיר המדיני בשנים 1961-1969. חבר מערכת **למרחב** בשנים 1962-1966.
46. אי"ט/ארכיון הקיבוץ המאוחד/חטיבה 1 ב/מיכל 10/תיק 56
47. אי"ט/ארכיון הקיבוץ המאוחד/חטיבה 1 ב/מיכל 10/תיק 56 מתאריך: 9.7.1954
48. עלון בארי מס. 160 מתאריך 16.7.1954 (ארכיון בארי). בקיבוץ בארי התגבשה קבוצה של חברים שהתנגדה לפילוג ולהופעת **למרחב**. זמן קצר לאחר הפילוג עברה הקבוצה לקיבוץ עין דור של הקיבוץ הארצי.
49. **על המשמר**, 16.8.1954
50. כתובת המערכת והמנהלה הייתה ברחוב רוטשילד 9 בתל-אביב. שני סניפים נוספים היו בירושלים ובחיפה. העיתון נדפס בדפוס הוצאת "מודיעין".
51. ירמון, פ. "רקויאם לעיתונים", **ספר השנה של העיתונאים**, 1971, עמ' 343-334.
52. זו דוגמה לאחד מתפקידי העיתון – ליידיע את קוראיו בפעילויות פוליטיות שונות באופן יעיל ובזמן קצר (יחסית לתקופה). יש לראות הודעה זו כביטוי לשליטה ולזהות בין העיתון למפלגה.
53. אלתרמן, ג. **הטור השביעי**, ספר חמישי, הקיבוץ המאוחד, 1995 עמ' 332 (להלן: אלתרמן): סיעת אהה"ע במפ"ם הייתה קטנה מזו של השומר הצעיר ולפיכך לא הצליחה להעביר בהצבעה את עמדתה. אי לכך היא דרשה לקיים הצבעה חשאית – דרישה שנדחתה. שבוע לאחר הכינוס, 14-15.9.1951 התכנסו בתל-אביב לדיון כ־300 צירים של אהה"ע שדרשו ממפ"ם לאמץ את עמדת אהה"ע. כשאלתרמן כתב את טורו כבר היה ברור כי המו"מ הקואליציוני שניהל ב־גוריון הסתיים, ובמקום ליצור חזית של מפלגות הפועלים קמה קואליציה מצומצמת של מפ"א" עם הסיעות הדתיות.
54. מאמר התגובה של אלון התפרסם ב**למרחב** ב־20.8.1954; ראו גם אלתרמן, ספר חמישי, עמ' 360.
55. נאור, מ. "אלתרמן והתקשורת", **קשר** 34, 2006, עמ' 47-60.
56. **דבר**, 7.12.1954.
57. פתחצור התקבל ל**למרחב** על ידי תרשיש ודרך. בהמשך, מינויו כמזכיר מערכת בתקופת כרמל היה תקדים משום שלא היה מוזהה אידיאולוגית עם אחדות העבודה (בעבר היה מפקד באצ"ל). "גלילי הזמין אותי לבית קפה והציע לי לקחת על עצמי את התפקיד". מאוחר יותר, עם פרישתו של כרמל, התמודד מולו על התפקיד זאב צור מאחה"ע. מינויו לתפקיד עורר פליאה, שכן בשונה

המאמר המצוין אכן התפרסם בשבועון בתאריך 25.12.1957 ולא כפי שצויין לעיל, כך שההדלפה הייתה לעיתון **למרחב**.

73. יחסן של העיתונות המפלגתית והמסחרית לפרשה זו מחייב בדיקה נפרדת.

74. **למרחב**, 18.12.1957.

75. ב־26.12.1957 מפרסם **למרחב** בעמודו הראשון תגובה לנאום בן גוריון בכנסת – סודות ביטחון לשימוש מפלגתי.

76. הדברים נסמכים בעיקר על יוהר, פרק תשעה עשר, וכן על שיחה שקיימתי עמו בחודש מרץ 2006.

77. ריאיון עם פדהצור: "אף פעם לא קיבלתי תכתוב מהמפלגה וגם לא נזופתי כשכתבתי מאמרים נגד עמדת המפלגה, לא הייתה התערבות, זה ההבדל בין **למרחב** לעל המשמר. לא הצד המפלגתי הוא שהכתיב את התכנים. המאמר הראשי ביטא את עמדת המפלגה". נוכיך שפדהצור היה העורך היחיד שלא היה חבר מפלגה.

78. אברהמי, א. "למרחב – איכות ללא תפוצה", **מפנה**, דצמבר 2005, עמ' 43-45.

79. פדהצור טוען שבשנת סגירת העיתון התפוצה של **למרחב** עמדה על 16-17 אלף גנויים, מתוכם 5000 השתייכו לקיבוץ המאוחד והשאר היו ביישובים ובמושבים. חלק מהקוראים לא היו חברי מפלגה אלא בחרו בעיתון בשל אופיו.

80. פרסום מאמרו של יצחק בן אהרון "עזו לתמורה בטרם פורענות" בשנת 1963 קרא לאיחוד הכוחות של מפלגות הפועלים הן מבחינה אירגונית והן סביב תכנית שינוי משותפת. המאמר הכה גלים וזכה על-פי רוב לתמיכה. בעקבות כך, החלו מגעים בין שלוש המפלגות – מפא"י, אהה"ע ומפ"ם. זו האחרונה הסתייגה מהאיחוד ומשום כך התמקדו המגעים להקמת מערך-זוגי בין אהה"ע למפא"י ב־1965. שלוש שנים מאוחר יותר, בשנת 1968, הוקמה מפלגת העבודה עם הצטרפותה של רפ"י למערך. ב־1969 הצטרפה מפ"ם למערך תוך שהיא שומרת על מסגרת פעולה עצמאית. המערך בהרכבו זה התקיים עד 1984 עת פרשה מפ"ם.

81. ריאיון עם פדהצור.

82. חנוך ברטוב שימש עורך לילה ב**למרחב**, בשנים 1958-1960 שימש כשליח העיתון בארה"ב. בשנים 1966-1968 כיהן כנספח תרבות בשגרירות ישראל בבריטניה. בשיחה עם המחברת סיפר ברטוב, כי בתקופת המו"מ על מיזוג העיתונים הגיעו אליו ואל פדהצור וגוריי הצעות עבודה מהעיתונים המסחריים. יגאל אלון הסגיר את עמדתו ביחס לעתיד המיזוג משפנה אליו בבקשה: "חנוך, אני מבקש אותך לתפוס משלט אחזי שנה".

83. **למרחב**, 31.5.1971; בריאיון אתי ציין פדהצור כי ערך שינוי מרחיק לכת ביחס אל חדשות הפנים והחוץ, מבחינה זו עיצב **למרחב** דפוסים חדשים שעיתונים אחרים הלכו בעקבותיו.

84. שם.

85. הנוסח המלא: ההסתדרות הכללית של העובדים בא"י, **דבר**, מיסדו ועורכו הראשון ברל כצנלסון ז"ל, מאוחד עם **למרחב**. ציון הלוגו 'מאוחד עם למרחב' מופיע בעיתון בעמוד השני עד מאי 1991, בתקופת כהונתו של יורם פרי כעורך **דבר**.

86. גוטהלף, י. "עיתונות פועלית רעיונית בתנאי המציאות המשתנה", **דבר**, 1.6.1971.

87. ריאיון עם פדהצור; פדהצור מספר כי בינו ובין חנה זמר היו חיכוכים בלתי פוסקים, משום שהיא לא כיבדה את הסכם חלוקת הסמכויות ביניהם – הוא כממונה על מערכת החדשות וזמר על המאמרים – ונהגה להתערב כל העת בתחום אחריו. זמר, שהתנגדה לאיחוד העיתונים, פעלה כדי לשמר את מעמדה כעורכת (יש לזכור שמונתה לתפקיד רק זמן קצר לפני האיחוד, א"צ). למראית עין כובד ההסכם וכך בין השנים 1973-1977 כשכיהן כציר בשגרירות ישראל בווישינגטון המשיך שמו להתנוסס כמשנה לעורך וזאת משום שזמר התנגדה למינוי אחר. גם לאחר חזרתו לעיתון אף על פי שלא תפקד כמשנה לעורך שמו עדיין מופיע. באופן זה עוקר התפקיד מכל סממן של סמכות.

מקודמיו לא היה חבר מפלגה או חבר קיבוץ. מינויו התאפשר בשל תמיכתו הנחרצת של גלילי. ריאיון טלפוני שערכתי עם דוד פדהצור בחודש ספטמבר 2006.

58. גדעון קוץ, **מעריכים ומכתבי עתים**, ירון גולן-ברית עברית עולמית, 1999, עמ' 72-74.

59. גוברין, נ. "בין נכס לנטל – המדורים לספרות בעיתונות היומית", **קשר**, 25, 1999, עמ' 109.

60. את **בשער** ערך תחילה אהרון חפץ איש קיבוץ כברי ולאחריו אהרון מגד.

61. מגד, א. "ראשיתו של מ ש א", **מאזניים** מ"ח, 1979, עמ' 107; שמיר, מ. "סופרי משא ויחסם אל בן גוריון", **עיונים בתקומת ישראל: מאסף לבעיות הציונות, הישוב ומדינת ישראל**, 2, עמ' 411-412.

62. בריאיון טלפוני שערכתי עם אהרון מגד, ספטמבר 2006, הוא התייחס למערבות הנהגה: "נמאסו התביעות לכתובה על נושאים סוציאליסטיים, התקוממו נגד הקו הפרו-סובייטי והחלטנו להקים משהו עצמאי. ישבנו בבית הוריו של חיים גורי במעונות עובדים ושם החלטנו להקים את **משא**. למרות שבאופן אדמיניסטרטיבי היינו עדיין קשורים למפ"ם מרביתנו היינו קרובים יותר לאהה"ע".

63. בריאיון שערכתי עם חנוך ברטוב, ספטמבר 2006, הוא סיפר כי למעט העורכים שקיבלו שכר, כל המפרסמים ויתרו על שכר סופרים כדי לא להכביד על התקציב הדל של כתב העת.

64. **דבר**, 9.12.1954.

65. בין עורכי המוסף הספרותי **בדבר** לאחר האיחוד היו אברהם שאנן, יצחק בצלאל ודן צלקה. אהרון מגד עזב את **דבר** ב־1974 ועבר לעיתון **מעריב**. פרישתו **מדבר** היא עדות נוספת למורת רוחם של אנשי **למרחב** לשעבר בתוך **דבר**.

66. "התנועה למען א"י השלמה" נוסדה ב־1967 לאחר המלחמה כתנועה חוץ-פרלמנטרית ועל-מפלגתית במטרה להחזיק בשטחים הכבושים ולהתיישב בהם. חברו בה אנשי רוח ואנשי ציבור משמאל ומימין, הבולטים שבהם – נתן אלתרמן, רחל ינאית בן צבי, אצ"ג, הזו, ענג'ון, משה שמיר ומשה טבנקין.

67. גורני, י. **החיפוש אחר זהות לאומית**, עם עובד, 1990, עמ' 225-226. בנוסף, יש לתת את הדעת לכך שגוש אמונים וממשיכו אימצו לימים עם התגברות המאבק הפוליטי על עתיד השטחים את האתוס הציוני-המגשים המקסימליסטי (כפי שיוצג בעבר גם על-ידי קיבוץ המאוחד ועל-ידי התנועה למען א"י השלמה [ראה הערה לעיל]) כצידוק לפעולותיו לצד מניעים דתיים משיחיים.

68. דברים שאמר עזריה אלון, ביום עיון שנערך בסמינר אפעלייד טבנקין לציון 50 שנה לעיתון **למרחב** בתאריך 27.12.2005; כן ריאיון המחברת עם פדהצור.

69. יוהר, עמ' 150.

70. **למרחב**, 7.1.1958.

71. יוהר עמ' 262-265, מפ"ם ואהה"ע הצביעו נגד וכן יוסף בורג מהמפד"ל ורון מהפורגו-רטיבים. בשיחה שערכתי עם יוהר בנוגע לפרשה, הוא סיפר על שיחה שהייתה לו עם כרמל בה טען הלז שבן-גוריון נהג לעיתים למלל באופן לא ברור בעניין מסוים ובכך מחד גיסא, לא למשוך את תשומת לב הנוכחים ומאידך, הדברים נרשמו בפרוטוקול. תיאור דומה עלה גם בריאיון עם ברטוב, אם כי יש לסייגו, שכן ברטוב לא היה נוכח בישיבות הממשלה. לא מן הנמנע כי ברטוב התוודע לתיאור זה מכרמל.

72. אראל, נ. כותבת בטעות בספרה – **בלי מורא בלי משוא פנים** – אורי אבנרי והעולם הזה, מאגנס, 2006, עמ' 324: "פעם אחת התקיים אפילו שיתוף פעולה מעשי בין 'העולם הזה' לבין עיתון מפלגתי. ב־1957 הדליפו אנשי **למרחב** להעולם הזה, פרטים שנודעו להם משרי אחדות העבודה על ביקורו של הרמטכ"ל בגרמניה המערבית, והוא נתן לכך פרסום תחת הכותרת: "הנוסע דיין" (15.12.1957). עקב כך התחולל משבר ממשלתי, וקמה ממשלה חדשה". תיאור זה אינו אפשרי, שכן ישיבת הממשלה בה נתקבלה החלטה התקיימה ב־16.12.1957 ולכן לא ייתכן שהעולם הזה פרסם את הידיעה יום קודם לכן.